

Nota van Antwoord zienswijzen
Wijziging winningsplan Blija

Versie 29 mei 2019

Kenmerk: 19050956

Volg-nr.	Zienswijze-nr.	Onderdeel	Onderwerp
1			<i>Planmatig beheer</i>
1a	0009, 0013	Zienswijze	Indieners stellen dat het besluit het heeft over een bestaand gasveld, maar eigenlijk wordt het bestaande veld uitgebreid, omdat er ook nieuwe putten in de grond worden geslagen.
		Antwoord	De minister stelt dat in het winningsplan staat beschreven dat de bestaande winning vanuit de Blija gasvelden wordt uitgebreid en verlengd, door onder meer het boren van nieuwe putten. Het winningsplan is dan ook als zodanig beoordeeld.
1b	0011, 0013, 0015, 0016, 0020, 0025	Zienswijze	Indieners stellen dat verlenging van de winning tot 2050 niet te rijmen valt met het beleid om het gebruik van fossiele brandstoffen en dus ook aardgas terug te dringen in verband met de bewezen klimaatverandering. In Blija is de winning bovendien marginaal: van maximaal ruim 200 miljoen Nm ³ in 2021 aflopend naar wellicht 0 in 2040. Het valt niet uit leggen dat, gezien de klimaatdiscussie en de energietransitie, een verhoging van de risico's voor nog eens 30 jaar wordt geaccepteerd voor een marginale bijdrage aan de aardgasbehoefte, die bovendien sterk zal afnemen.
		Antwoord	De minister heeft begrepen dat de winning tot 2050 vragen vanuit de omgeving oproept in relatie tot de energietransitie en de noodzaak van gaswinning op de lange termijn. Het tempo van de energietransitie is moeilijk te voorspellen en het nu al vaststellen van een winning tot 2050 is een lange termijn. Het is moeilijk te voorspellen hoe Nederland rond 2035 kijkt naar gaswinning. De NAM heeft daarom verzocht de instemming voor het winningsplan Blija te beperken tot de duur van 2035. De minister heeft besloten om het instemmingsbesluit voor het winningsplan Blija te beperken tot de duur van 2035. De minister stelt daarnaast dat een instemming tot en met 2035 in lijn is met instemming met andere winningen in het Waddengebied.
1c	0032	Zienswijze	Indiener stelt dat de winningspercentages specifiek voor de drie productieprofielen rondom Blija enorm variëren. Er wordt uitgegaan voor het gasveld Blija-Ferwerderadiel van een winningspercentage tussen de 25% en 40%. Voor het gasveld Blija-Zuidoost tussen de 23% en 63% en voor het gasveld Blija-Zuid tussen de 16-28%. Deze winningspercentages zijn laag, zelfs indien er uitgegaan wordt van het meest optimistische scenario, voor met name het gasveld Blija-Zuid, maar ook voor de andere gasvelden. De minister lijkt niet uit te gaan van de mogelijkheid dat het lage productieprofiel van toepassing zou kunnen zijn; in dat geval wordt er namelijk respectievelijk slechts 25%, 23% en 16% gas gewonnen. De minister geeft niet aan waarom het belang van 16% zwaarder weegt dan de 100% lasten die omwonenden en andere belanghebbenden ervaren.

		Antwoord	<p>De minister stelt dat de onzekerheid in de toekomstige productie uit de verschillende gasvoorkomens afhankelijk is van verschillende factoren, te weten:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De hoeveelheid gas die nog verbonden is met de bestaande putten; - De mate waarin de aanpalende breukblokken in het reservoir ook gasgevoerd zijn; - De gasproductiesnelheid van nieuw geplande putten, zoals in Blija-Zuidoost. <p>Deze onzekerheden geven een hoge variatie in winningspercentages van de verschillende gasvoorkomens van 28-63% in het hoge productiescenario. Door monitoring van het reservoirgedrag en door gegevens uit toekomstige boringen kunnen deze gegevens verkleind worden. De minister acht, op basis van het advies van TNO, de wijze waarop NAM de productieverwachtingen onderbouwt en het daaruit volgende ontwikkelingsplan voor deze gasvoorkomens realistisch en doelmatig.</p>
		Conclusie	<p>De zienswijzen met betrekking tot planmatig beheer geven aanleiding om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija inhoudelijk te wijzigen. De instemming met het winningsplan Blija wordt beperkt tot en met 31 december 2035. Ook de te verwachte productie is hierop aangepast.</p>

2			<i>Planmatig beheer – hydraulische stimulatie</i>
2a	R022	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat nog niet alle informatie beschikbaar is over de toepassing van injectiedruk bij hydraulische stimulatie. NAM moet daarom voor aanvang van deze stimulatievorm een werkprogramma ter goedkeuring voorleggen aan de inspecteur-generaal der mijnen. Eerst in zo'n werkprogramma worden de details duidelijk. De inspecteur-generaal kan dan toestemming verlenen. Zo'n publiek beladen onderdeel blijft dan verder uit beeld van de lokale overheden, alsook van de bevolking, terwijl de lading van hydraulische stimulatie groot is. Zo zijn er in beginsel risico's aan verbonden, draagt het bij aan een verhoogd onveiligheidsgevoel van de inwoners en voedt het, juist ook door die gelaagdheid in de toestemmingsvormen, het wantrouwen over de gevolgen van het ingrijpen in de diepere ondergrond en de processen die daarbij betrokken zijn.</p>
		Antwoord	<p>Met de instemming op het winningsplan wordt instemming gegeven op het toepassen van hydraulische stimulatie. Op grond van artikel 74 Mbb dient een werkprogramma te worden opgesteld voor het stimuleren van een voorkomen via een put op land. Op basis van artikel 8.2.3a.2, eerste lid, onder b, Mbr dient het werkprogramma minimaal zes weken voor aanvang van de stimulatie werkzaamheden in bezit te zijn van de inspecteur-generaal der mijnen. De inspecteur-generaal der mijnen toetst dit werkprogramma voordat de activiteit kan plaatsvinden. De precieze uitvoering, zoals de wijze waarop de integriteit van de put voor en na de activiteiten wordt zeker gesteld en een beschrijving van de chemicaliën en hoeveelheden stoffen die worden geïnjecteerd met een vermelding van de registratie en autorisatie van de stof, wordt beschreven</p>

			in het werkprogramma. Conform de Mbr en de Mbb wordt hier geen besluit in de zin van de Awb op genomen. SodM en NAM zijn voornemens een publieke samenvatting van het werkprogramma gepubliceerd. Aan de hand van het werkprogramma en de dagelijkse rapportage over stimulatie houdt het SodM toezicht op de uitvoering van de stimulatie. en de daarbij in acht te nemen maatregelen en uitvoeringseisen.
2b	R022	Zienswijze	Indiener stelt dat gekeken naar nut en noodzaak hydraulische stimulatie achterwege kan blijven. Als de natuurlijke uitstroom van gas bij het reguliere boorproces niet voldoende is, dan zij dat zo; een verdere vergroting van de risico's lijkt niet noodzakelijk, temeer daar het zo zal zijn dat ongeveer een derde van de gebruikte chemicaliën in de grond zal achterblijven, daarmee een probleem voor de volgende generaties achterlatende.
		Antwoord	De minister merkt op dat de toepassing van hydraulische stimulatie bij conventionele olie- en gaswinning, anders dan indiener stelt, technisch geen omstreden methode is. SodM heeft een inventarisatie uitgevoerd van alle hydraulische stimulaties en de scenario's waarbij hydraulische stimulatie kan leiden tot negatieve gevolgen voor mens en milieu. SodM komt daarin tot de conclusie dat er als gevolg van alle tot nu toe gedane hydraulische stimulaties in Nederland (338 hydraulische stimulaties in ruim 250 putten) geen nadelige gevolgen voor mens en milieu bekend zijn (Kamerstukken II 2015/2016, 32 849, nr. 46). De minister stelt dat TNO op 11 september 2018 een inventarisatie heeft gepubliceerd naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van historische conventionele hydraulische stimulaties. TNO onderschrijft daarin de conclusie van SodM. De minister ziet daarom in de zienswijze van indiener geen aanleiding om geen toestemming te verlenen voor het hydraulisch stimuleren. Overigens wijst de minister erop dat voor de aanleg van een boorgat een omgevingsvergunning is verplicht. Voorheen gold er enkel een meldingsplicht. Op deze omgevingsvergunning is de uitgebreide voorbereidingsprocedure van toepassing is. De zienswijze heeft (deels) betrekking op een omgevingsvergunning en ziet niet op toetsingsgronden in de Mbw en leidt daarom niet tot het opnemen van een voorschrift in het besluit. SodM houdt toezicht op de mijnbouwactiviteiten, waaronder ook het hydraulisch stimuleren.
2c	R022	Zienswijze	Indiener stelt dat de toepassing van hydraulische stimulatie het imago van de bovengrond met bebouwing dusdanig negatief beïnvloedt dat het sowieso raakt aan de beleving van een gebied en daarmee ook aan de waardebeoordeling van de daarin gelegen opstallen. Als hydraulische stimulatie ook nog eens geplaatst moet worden in de context dat NAM voor het scenario van een hoog rendement gaat, dan is veel te zeggen voor een beperking van de gevraagde verlengde winningsduur uwerzijds, bijvoorbeeld een beperking tot 2035. Op die wijze zou ook de voortgang van de gaande energietransitie tijdens die looptijd beter in het spectrum van energievoorziening, waaronder nadrukkelijk de alternatieve energievormen, betrokken kunnen worden. Bij dit onderdeel wilt indiener dan ook nog nadrukkelijk wijzen op het aspect verzilting dat zich al

			<p>voltrekt in de binnenlands gelegen kustranden van het grondgebied. Juist in die gebieden is er een hoog percentage akkerbouwbedrijven, dat gebaat is bij kwalitatief hoogwaardige grond; deze vorm van agrarische onderneming is van groot belang voor de regio. Als door gaswinning de mate van verzilting al toeneemt, mag het duidelijk zijn dat verdere bezwaring van de grondkwaliteit door toepassing van hydraulische stimulatie ongewenst is. De betreffende beroepsgroep maakt zich dan ook begrijpelijkerwijs terecht zorgen door deze ontwikkeling.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt in het instemmingsbesluit een beperking op tot 2035. De minister begrijpt dat bewoners zorgen hebben over hydraulische stimulatie. Daarom is het belangrijk om te benadrukken dat het hier gaat om incidenteel hydraulisch stimuleren bij reguliere gaswinning en niet om het herhaaldelijk en grootschalig stimuleren dat bij schaliegaswinning wordt toegepast. SodM heeft een inventarisatie uitgevoerd van alle hydraulische stimulaties en de scenario's waarbij hydraulische stimulatie kan leiden tot negatieve gevolgen voor mens en milieu. SodM komt daarin tot de conclusie dat er als gevolg van alle tot nu toe gedane hydraulische stimulaties in Nederland (338 hydraulische stimulaties in ruim 250 putten) geen nadelige gevolgen voor mens en milieu bekend zijn (Kamerstukken II 2015/2016, 32 849, nr. 46). De minister stelt dat TNO op 11 september 2018 een inventarisatie heeft gepubliceerd naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van historische conventionele hydraulische stimulaties. TNO onderschrijft daarin de conclusie van SodM. Doordat hydraulische stimulatie geen technisch omstreden woning is, is dit geen directe aanleiding tot waardedaling van opstallen. Hydraulische stimulatie heeft geen effect op bodemdaling. Hydraulische stimulatie heeft derhalve ook geen effect op het proces van verzilting.</p>
2d	R024	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat hydraulische stimulatie sowieso achterwege zou moeten blijven. Los daarvan is in het ontwerp voor hydraulische stimulatie een interne toestemmingsprocedure beschreven. Indiener is daarbij van mening dat voorafgaand aan een hydraulische stimulatie, als dat wel tot de mogelijkheden behoort, voor eenieder kenbaar zou moeten zijn welke risico's voor dat concrete geval zijn geïdentificeerd, wat de daarbij behorende beheermaatregelen zijn en hoe die door het bevoegd gezag zijn beoordeeld.</p>
		Antwoord	<p>Met de instemming op het winningsplan wordt instemming gegeven op het toepassen van hydraulische stimulatie. De precieze uitvoering wordt beschreven in het werkprogramma en biedt de toezichhouder de mogelijkheid toe te zien op wijze van uitvoering en de daarbij in acht te nemen maatregelen en uitvoeringseisen. Het werkprogramma is geen besluit en staat om die reden niet open t voor bezwaar en beroep. De minister vindt het wel belangrijk dat betrokkenen worden geïnformeerd over de hydraulische stimulatie en de inhoud van het werkprogramma. De minister wijst op de 'Gedragscode gaswinning kleine velden' die op 7 september 2017 vanuit de koepelorganisatie van Nederlandse gasproducenten (NOGEPa), waar ook NAM bij is aangesloten, is uitgebracht. In de Gedragscode is onder andere opgenomen dat de initiatiefnemer zorgt voor</p>

			<p>het beschikbaar stellen van informatie en het contact met belanghebbende onderhoudt in alle fasen van de activiteiten, waarbij belanghebbenden bij relevante projectwijzigingen of inzichten actief worden geïnformeerd. De minister vindt het belangrijk dat NAM ten aanzien van het werkprogramma open en transparant zal communiceren. Daarnaast wijst de minister op het voornemen van SodM om een publieksvriendelijke samenvatting van het beoordeelde werkprogramma te publiceren op hun website.</p>
2e	R033	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat op 11 september 2018 een advies is uitgebracht door TNO waarin zij een inventarisatie heeft gedaan naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van hydraulische stimulatie. In het rapport onderschrijft TNO, in algemene zin, de bevindingen van SodM zoals gepubliceerd als resultaat van haar inventarisatie. TNO neemt de conclusie van SodM over dat er geen aanwijzingen zijn gevonden dat hydraulische stimulatie nadelige effecten voor mens en milieu heeft veroorzaakt.</p> <p>Een van de risico-elementen is volgens het rapport het optreden van seismiciteit tussen omliggende gasvelden en het gasveld waar hydraulische stimulatie heeft plaatsgevonden. Hierbij is volgens het rapport vastgesteld dat bij vijf putten binnen 100 dagen na een hydraulische stimulatie een geïnduceerde beving is opgetreden, waarvan drie binnen een maand. De onderzoekers schrijven dat gezien de geologische situatie van het onderzochte gasveld, het aannemelijk is dat depletie als gevolg van gaswinning in naburige gasvelden de oorzaak van de bevingen is geweest. Het risico op trillingen voor de Blija velden wordt ingeschat op 19% en zit volgens TNO-AGE nog net in seismische risicocategorie I maar wel tegen categorie II aan. In de directe nabijheid van Blija liggen meerdere gasvelden. Indiener ziet een opeenstapeling van verschillende initiatieven en aanliggende velden onder de Waddenzee en de voorgenomen gaswinning bij Ternaard. In het geheel bekeken acht indiener een nieuwe hydraulische stimulatie van de Blija voorkomens niet wenselijk. Een mogelijk risico dat indiener niet wil lopen voor de inwoners is dat als trillingen gaan plaatsvinden als gevolg van het zetten van verschillende gasvelden. Of als trillingen ontstaan die schade kunnen veroorzaken aan afsluitende lagen zoals zoutlagen en schade aan gebouwen en werken. Gezien het lage winningspercentage dat voor de drie velden is berekend levert een winning zonder hydraulische stimulatie weinig gas op. Het veld is daarmee minder rendabel en voor ons daarmee niet noodzakelijk meer gezien de grote energieopgave waar Nederland in zit.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt dat TNO in opdracht van SodM een inventarisatie heeft opgesteld naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van historische conventionele hydraulische stimulaties. TNO stelt in deze inventarisatie dat voor zover de beschikbare gegevens toestaan zijn er geen gevallen vastgesteld waarbij een hydraulische stimulatie heeft geleid tot gemeten geïnduceerde seismiciteit. In drie gevallen is weliswaar een geïnduceerde beving binnen de screeningscriteria geregistreerd, maar wordt die toegeschreven aan gaswinning (depletie). Alleen</p>

			wanneer bij een hydraulische stimulatie een beving zou zijn gevoeld en deze in de door de puteigenaar aangeleverde documentatie wordt genoemd zou een dergelijke beving kunnen worden getraceerd.
2f	0002, 0003, 0004, 0005, 0007, 0008, 0009, 0011, 0012, 0013, 0015, 0016, 0017, 0019, 0020, 0023, 0025, 0030, 0031, 0032	Zienswijze	Indieners stellen dat in tegenstelling tot wat de minister beweert hydraulische stimulatie niet veilig en schoon is. Er is nog onvoldoende bekend over de gevolgen van hydraulische stimulatie bij gaswinning.
		Antwoord	<p>De minister merkt op dat de toepassing van hydraulische stimulatie bij conventionele olie- en gasinning, anders dan indieners stellen, technisch geen omstreden methode is. SodM heeft een inventarisatie uitgevoerd van alle hydraulische stimulaties en de scenario's waarbij hydraulische stimulatie kan leiden tot negatieve gevolgen voor mens en milieu. SodM komt daarin tot de conclusie dat er als gevolg van alle tot nu toe gedane hydraulische stimulaties in Nederland (338 hydraulische stimulaties in ruim 250 putten) geen nadelige gevolgen voor mens en milieu bekend zijn (Kamerstukken II 2015/2016, 32 849, nr. 46). De minister stelt dat TNO op 11 september 2018 een inventarisatie heeft gepubliceerd naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van historische conventionele hydraulische stimulaties. TNO onderschrijft daarin de conclusie van SodM. De Minister begrijpt dat hydraulische stimulatie in verband wordt gebracht met schaliegaswinning en de verhalen daarover uit de Verenigde Staten. Het gaat in dit geval om hydraulische stimulatie bij conventionele gaswinning, zoals dat al sinds de jaren vijftig van de vorige eeuw wordt toegepast in Nederland. In tegenstelling tot schaliegaswinning gaat het bij conventionele gaswinning om incidentele stimulaties. Bij schaliegaswinning moet per reservoirlaag wel 10 keer gefracked worden, worden veel grotere vloeistofvolumes gebruikt en worden de frackactiviteiten na enkele jaren herhaald.</p> <p>Hydraulische stimulatie is een methode om gas uit de ondergrond vrij te maken door lange scheuren, van enkele millimeters dik, te creëren in het reservoirgesteente waar het gas in opgesloten zit. Dit gebeurt door water, zand en chemicaliën onder hogedruk in een boorput te pompen. NAM geeft aan dat de druk in de frack vlak bij de perforaties de initiële spanningsconditie in het reservoir niet zal overschrijden. De ingebrachte zandkorrels gaan in de scheurtjes zitten en houden deze open. Dit zorgt ervoor dat transport van gas naar de boorput mogelijk is. Dit gebeurt in een aantal stappen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het gasreservoir is aangeboord en verstevigd met een metalen verbuizing die in het boorgat is gecementeerd.

			<ul style="list-style-type: none"> De stimulatievloeistof bestaande uit water ($\pm 90\%$), kleine keramiek korrels ($\pm 8\%$) en chemicaliën ($\pm 2\%$) worden onder hogedruk naar beneden gepompt. De vloeistof verlaat de verbuizing door de perforaties en creëert een scheur in het reservoirgesteente. De stimulatievloeistof, het water en de hulstoffen, worden weer terug geproduceerd naar de oppervlakte. Achtergebleven resten breken grotendeels of geheel af tot elementen die ook van nature voorkomen in de diepe ondergrond. De kleine keramiek korrels blijven achter in het gasreservoir in de scheur die is gecreëerd. Dit is het einde van de hydraulische stimulatie. Het gas kan nu via deze scheur geproduceerd worden. De gebruikte chemicaliën bestaan uit opvulmiddel, gel-polymeren, gelstabilisatoren, biociden, gelbrekers, cross-linkers, zuren, fluid-loss-additieven, smeermiddelen, surfactant (oppervlaktetensionsverlagers) en zuurgraad (pH) stabilisatoren. <p>Het eigenlijke hydraulisch stimuleren duurt één tot enkele uren.</p> <p>In het verleden is hydraulische stimulatie uitgevoerd in de putten van Blija Ferwerderadeel (1995 en 1996), Blija-Zuidoost (1998) en Blija-Zuid (2012). NAM voorziet dat opnieuw hydraulische stimulatie nodig zal zijn in nieuwe putten om alle aardgasreserves te kunnen produceren. Het werkprogramma wordt ingediend bij en gecontroleerd door SodM tenminste 6 weken vóór de uitvoering van de werkzaamheden.</p>
2g	0003, 0004, 0006, 0012	Zienswijze	Indiener stelt dat door hydraulische stimulatie chemicaliën terecht komen in oppervlaktewater, grondwateren in de Waddenzee en in het drinkwater. De schade is niet zomaar te overzien.
		Antwoord	Er bevinden zich geen drinkwatervoorkomens boven de voorkomens Blija-Ferwerderadeel, Blija-Zuid en Blija-Zuidoost. Het risico op grondwater- en oppervlaktewatervervuiling als gevolg van hydraulische stimulatie is zeer gering doordat bovenop het afsluitende gesteente van het gasreservoir een afsluitende kleilaag aanwezig is. Daarboven ligt een zoutsteenlaag met een dikte van 400 meter tussen het gasvoorkomen op 2500 meter diepte en de ondiepe bodem met grondwatervoorkomens. Vervuiling van grondwater en oppervlaktewater als gevolg van hydraulische stimulatie wordt zodoende voorkomen. Er wordt daarom geen voorschrift gesteld in het instemmingsbesluit op het winningsplan ten aanzien van grondwatermonitoring.
2h	0009	Zienswijze	Indiener stelt dat hydraulische stimulatie vergelijkbaar is met fracken bij de winning van "schaliegas" dat niet is toegestaan. Schaliegas is volgens indiener non-stop fracking.
		Antwoord	Hydraulische stimulatie bij schaliegaswinning is van een andere orde dan hydraulische stimulatie bij conventionele aardgaswinning zoals bij Blija. NAM schrijft in het winningsplan dat het volume van de vloeistof die gepompt wordt in een conventionele stimulatie niet meer dan 800 m ³ is, waarvan ca. 1% bestaat uit chemicaliën. Het volume dat nodig is voor het hydraulisch stimuleren in een conventioneel gasreservoir zoals deze, is dus vele malen kleiner dan het volume dat

			gebruikt wordt voor de frack van een schaliegasput (20.000 m ³). Een ander verschil in aanpak tussen conventionele reservoirs en schaliegasgesteentes zit in de hoeveelheid stimulaties. Conventionele reservoirs ondergaan veelal slechts een of enkele behandelingen. Uit schaliegasgesteentes met nauwelijks of geen permeabiliteit kan alleen worden geproduceerd nadat deze is behandeld met meerdere behandelingen. Dit maakt het fracken van schalies intensiever.
2i	0011, 0013, 0015, 0016, 0017, 0020, 0025, 0030	Zienswijze	Indieners stellen dat de negatieve reputatie van hydraulische stimulatie alleen al voldoende is om aspirant-kopers van onroerend goed af te schrikken. Dat is een gegeven waar bezitters van onroerend goed mee geconfronteerd worden. NAM dient deze waardedaling te taxeren, alvorens een definitief besluit op deze aanvraag kan worden genomen.
		Antwoord	<p>NAM is aansprakelijk voor schade als gevolg van bodembeweging door de gaswinning in Blija (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek). Het Burgerlijk Wetboek komt in beeld als er schade is ontstaan. Schade door de gaswinning dient uiteraard zoveel mogelijk worden voorkomen. Op grond van de Mijnbouwwet rust op NAM de plicht om alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs gevegd kunnen worden om schade door bodembeweging te voorkomen. Voor de beoordeling van het winningsplan volgt de minister het toetsingskader van de Mbw en het Mbb. De minister betreft bij zijn instemming met het winningsplan het belang van de veiligheid voor omwonenden, het voorkomen van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan en het voorkomen van nadelige gevolgen van natuur en milieu. De instemming die de minister verleent op basis van dit toetsingskader, eventueel onder beperkingen of voorschriften, laat onverlet dat eventuele schade die optreedt als gevolg van de gaswinning naar de maatstaven van het Burgerlijk Wetboek moet worden vergoed.</p> <p>De waarde van een huis is een momentopname. De waarde is onder meer afhankelijk van conjuncturele ontwikkelingen als van het onderhouden van het bouwwerk. Zo kan de waarde van een bouwwerk stijgen in een periode van conjuncturele hoogtij en indien de schade aan het einde van zo'n periode optreedt, zal de waarde van het bouwwerk hoger zijn dan tijdens de bouwkundige opname. De minister zal daarom niet een vooraf uit te voeren waardebepaling van gebouwen voorschrijven aan de NAM voor de gaswinning Blija. Als een oorzakelijk verband tussen de schade en de gaswinning van de NAM wordt vastgesteld, dan moet de NAM deze schade vergoeden (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek).</p>
2j	0014, 0018, 0021, 0023, 0026, 0028, 0029, 0032,0034	Zienswijze	Boven de gaswinning Blija vindt agrarische productie plaats. Om zeker te weten dat de kwaliteit van die productie of de beelden die consumenten daarbij hebben, niet in het geding is, zou men die risico's moeten uitsluiten. De enige valide manier om dat te doen is door af te zien van het gebruik van hydraulische stimulatie. Zeker ook kijkend naar hoe nu de beoordeling van risico's

			van hydraulische stimulatie wordt doorgeschoven naar een lichte procedure op een later moment, zijn indieners van mening dat ten principale van deze techniek moet worden afgezien.
		Antwoord	Op basis van de adviezen van de wettelijke adviseurs op het winningsplan, waaronder ook SodM, stelt de minister dat het hydraulisch stimuleren van een dusdanige aard en omvang is dat die binnen de bestaande regelgeving uitgevoerd kan worden. Met betrekking tot hydraulische stimulatie merkt de minister op dat er diverse ondoordringbare lagen zitten tussen het gasreservoir en (grond)water en dat het werkprogramma voor het stimuleren van een voorkomen via een put beoordeeld wordt door SodM op diverse aspecten, waaronder veiligheid en het risico op het verlies van de integriteit van de afsluitende lagen. De beoordeling van het werkprogramma is geen besluit dat open staat voor bezwaar en beroep. De minister vindt het wel belangrijk dat betrokkenen worden geïnformeerd over de hydraulische stimulatie en de inhoud van het werkprogramma. De minister wijst op de 'Gedragscode gaswinning kleine velden' die op 7 september 2017 vanuit de koepelorganisatie van Nederlandse gasproducenten (NOGEPA), waar ook NAM bij is aangesloten, is uitgebracht. In de Gedragscode is onder andere opgenomen dat de initiatiefnemer zorgt voor het beschikbaar stellen van informatie en het contact met belanghebbende onderhoudt in alle fasen van de activiteiten, waarbij belanghebbenden bij relevante projectwijzigingen of inzichten actief worden geïnformeerd. De minister vindt het belangrijk dat NAM ten aanzien van het werkprogramma open en transparant zal communiceren. Daarnaast wijst de minister op het voornemen van SodM om een publieksvriendelijke samenvatting van het beoordeelde werkprogramma te publiceren op hun website. Als een oorzakelijk verband tussen nadelige effecten op de agrarische productie en de hydraulische stimulatie door de NAM wordt vastgesteld, dan moet de NAM deze schade vergoeden (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek).
2k	0023	Zienswijze	Indiener mist in het ontwerpbesluit het aantal maal dat er hydraulische stimulatie wordt toegepast.
		Antwoord	Op grond van artikel 74 Mbb dient een werkprogramma te worden opgesteld voor het stimuleren van een voorkomen via een put op land met onder meer het aantal maal dat er hydraulische stimulatie wordt toegepast. Op basis van artikel 8.2.3a.2, eerste lid, onder b, Mbr dient het werkprogramma minimaal zes weken voor aanvang van de stimulatie werkzaamheden in bezit te zijn van de inspecteur-generaal der mijnen. De inspecteur-generaal der mijnen toetst dit werkprogramma voordat de activiteit kan plaatsvinden.
2l	0023	Zienswijze	Nergens is te lezen welke chemicaliën gaan worden gebruikt bij hydraulisch stimuleren. De aannemer die dat te zijner tijd gaat doen zal dat bepalen.
		Antwoord	Op grond van artikel 74 Mbb dient een werkprogramma te worden opgesteld voor het stimuleren van een voorkomen via een put op land met onder meer welke chemicaliën gebruikt gaan worden. In 2012 heeft de NAM hydraulische stimulatie toegepast bij Blija-Zuid. Op haar website

			heeft de NAM een overzicht gegeven van de gebruikte stimulatievloeistof, zie www.nam.nl/techniek-en-innovatie/hydraulisch-stimuleren/fracking-in-de-praktijk.html/
2m	0032	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat het toepassen van hydraulische stimulatie risicovol is en slecht voor mens en milieu. Doordat er slechts zes weken voorafgaand aan de stimulatiewerkzaamheden een werkprogramma behoeft te worden ingediend, zal het toezicht op deze werkzaamheden dan ook niet voldoende zijn. Daarbij is het slechts aan SodM om het werkprogramma te beoordelen en kan derhalve niet worden getoetst of SodM deze beoordeling juist heeft uitgevoerd. De uniforme voorbereidingsprocedure wordt hierdoor niet gevolgd, en er is geen inspraakmogelijkheid voor omwonenden, overheden, TNO, Tcbb of de Mijnraad.</p> <p>Indiener ziet niet in waarom er überhaupt gas dient te worden gewonnen rondom Blija, nu de inspanningen van NAM. het negatieve effect van de hydraulische stimulatie en het ongemak van de bewoners niet opwegen tegen het lage winningspercentages. Indien de Minister instemt met het winningsbesluit, dient er in ieder geval een volledig winningsplan opgesteld te zijn, inclusief het werkprogramma met betrekking tot de hydraulische stimulatie, of een overige procedure rondom de hydraulische stimulatie die met voldoende waarborgen is omkleed voor omwonenden en andere belanghebbenden. Tevens dienen omwonenden en overige betrokkenen open, tijdig en volledig geïnformeerd te worden met betrekking tot het werkprogramma.</p>
		Antwoord	<p>Met de instemming op het winningsplan wordt instemming gegeven op het toepassen van hydraulische stimulatie. Dit instemmingsbesluit volgt de uniforme voorbereidingsprocedure. De precieze uitvoering wordt beschreven in het werkprogramma en biedt de toezichthouder de mogelijkheid toe te zien op wijze van uitvoering en de daarbij in acht te nemen maatregelen en uitvoeringseisen. De minister merkt op dat de toepassing van hydraulische stimulatie bij conventionele olie- en gaswinning, anders dan indieners stellen, technisch geen omstrede methode is. SodM heeft een inventarisatie uitgevoerd van alle hydraulische stimulaties en de scenario's waarbij hydraulische stimulatie kan leiden tot negatieve gevolgen voor mens en milieu. SodM komt daarin tot de conclusie dat er als gevolg van alle tot nu toe gedane hydraulische stimulaties in Nederland (338 hydraulische stimulaties in ruim 250 putten) geen nadelige gevolgen voor mens en milieu bekend zijn (Kamerstukken II 2015/2016, 32 849, nr. 46). De minister stelt dat TNO op 11 september 2018 een inventarisatie heeft gepubliceerd naar aantoonbare effecten voor mens en milieu als gevolg van historische conventionele hydraulische stimulaties. TNO onderschrijft daarin de conclusie van SodM. Op grond van artikel 74 Mbb dient een werkprogramma te worden opgesteld voor het stimuleren van een voorkomen via een put op land met onder meer het aantal maal dat er hydraulische stimulatie wordt toegepast en welke chemicaliën gebruikt gaan worden. Op basis van artikel 8.2.3a.2, eerste lid, onder b, Mbr dient het werkprogramma minimaal zes weken voor aanvang van de stimulatie werkzaamheden in</p>

			bezit te zijn van de inspecteur-generaal der mijnen. De inspecteur-generaal der mijnen toetst dit werkprogramma voordat de activiteit kan plaatsvinden.
		Conclusie	De zienswijzen met betrekking tot hydraulische stimulatie geven geen aanleiding om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija inhoudelijk te wijzigen.

3			Bodemdaling
3a	R022	Zienswijze	Indiener stelt dat doordat het gebied dat door de bodemdaling wordt beïnvloed gaandeweg aanzienlijk wordt uitgebreid er nadere beheersmaatregelen moeten worden genomen. Dit raakt immers aan de primaire waterkering. Nu de mijnbouwwetgeving veiligheid als criterium hanteert, stelt indiener dat zulks ook tot een redenering om af te zien van instemming zou kunnen leiden.
		Antwoord	Het is juist dat door gas te winnen de druk in het gesteente waar het gas in zit opgesloten daalt. Dit zorgt ervoor dat het gesteente onder het gewicht van de overliggende gemeentelagen wordt samengedrukt. Dit wordt ook wel compactie van het gesteente genoemd. Aan het aardoppervlak neemt de bodemdaling toe doordat overliggende lagen meebewegen. Uit de bodemdalingsmetingen in 2013 bleek dat de maximale daling boven de gasvelden 5,2 cm was, sinds de start van de winning, inclusief autonome bodemdaling. Het waterschap geeft aan dat een verdere voortzetting van de winning negatieve effecten heeft op de primaire waterkering. De bodemdaling wordt in dit gebied om de 5 jaar gemeten. De resultaten van de in 2018 uitgevoerde meting zijn in 2019 bekend. De minister stemt in met het winningsplan op voorwaarde dat de NAM het wetterskip Fryslân op de hoogte stelt van de uitkomsten van de bodemdalingsmeting. Het wetterskip Fryslân is dan in staat om de effecten van de bodemdaling op de primaire waterkering vast te stellen. Het wetterskip Fryslân kan, indien daar aanleiding toe is, een opgaaf verstrekken van de te nemen maatregelen welke door NAM vergoed dienen te worden.
3b	R024	Zienswijze	Indiener mist in het ontwerp een inhoudelijke reactie dat in het gebied meer bodemdaling wordt verwacht dan door enkel de daling van de nog voorziene gaswinning uit Blija. Indiener kan zich niet verenigen met de opmerking dat er door de bodemdaling als gevolg van gaswinning geen effecten op de waterhuishouding worden verwacht. De cumulatieve effecten van de verschillende gaswinningen in het kustgebied gezamenlijk verdienen juist veel meer aandacht. Dat NAM verplicht is om de schade door gaswinning te vergoeden bevestigt een wettelijk vastgelegd gegeven maar neemt de zorgen en bezwaren niet weg. Bij een zo ingrijpend initiatief als gaswinning verwachten indiener feitelijk een concrete invulling van het voorzorgprincipe. Zoals hiervoor aangegeven, welke ontwikkelingen, onzekerheden en risico's worden vooraf onderkend en hoe wordt daar vervolgens mee omgegaan. Indiener verzoekt daar alsnog in te voorzien.
		Antwoord	Het bodemdalingsgebied neemt door uitbreiding van de gaswinning toe.

			<p>Indiener geeft aan dat een verdere voortzetting van de winning negatieve effecten heeft op de waterhuishouding. De bodemdaling wordt in dit gebied om de 5 jaar gemeten. De resultaten van de in 2018 uitgevoerde meting zijn in 2019 bekend. De minister stemt in met het winningsplan op voorwaarde dat NAM indiener op de hoogte stelt van de uitkomsten van de bodemdalingmeting. Indiener is dan in staat om de effecten van de waterhuishouding vast te stellen. Indiener kan, indien daar aanleiding toe is, een opgaaf verstrekken van de te nemen maatregelen welke door NAM vergoed dienen te worden.</p>
3c	0005	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat er verschil van inzicht tussen NAM en TNO is over de bodemdaling.</p>
		Antwoord	<p>De minister heeft geconstateerd dat er verschil van inzicht is in de te verwachten bodemdaling tussen TNO en NAM. De NAM geeft aan dat bij een onzekerheidsmarge van ca. 2 cm wordt aangenomen dat de bodemdaling door de gaswinning uit Blija minder zal zijn dan 4 cm, terwijl de totale bodemdaling onder de 6 cm zal blijven. Volgens de NAM kan op rekenkundige gronden worden gesteld dat bij de genoemde onzekerheid de totale bodemdaling onder de 8 cm blijft.</p> <p>TNO heeft een berekening gemaakt voor de bodemdaling waarbij ervan uit is gegaan dat de gemeten 5,2 cm bodemdaling boven het gasveld Blija-Ferwerderadeel volledig door de gaswinning is veroorzaakt. TNO komt voor de uiteindelijke totale bodemdaling in het diepste punt uit op ca. 8 cm.</p> <p>De enige parameter die niet in het winningsplan is gegeven en invloed heeft op de hoeveelheid daling is de zogeheten rigide basement factor. TNO gebruikt een rigide basement factor van 1,05. Deze rigide basement factor van 1,05 is een conservatieve waarde en zorgt voor een hoge prognose van de bodemdaling. De bodemdalingsprognose door TNO is een worst-case prognose. De minister gaat, evenals haar adviseurs bij zijn beoordeling uit van de bodemdalingsprognose van TNO.</p>
3d	0005, 0009, 0013	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat in het instemmingsbesluit met de zeespiegelstijging geen rekening is gehouden. Door de stijging zal de druk op de zeedijk worden vergroot. Op dit punt is het instemmingsbesluit onvolledig en het treft wel de veiligheid van alle bewoners van dit gebied.</p>
		Antwoord	<p>Het meegroeivermogen van de Waddenzee is het natuurlijke vermogen van een kombergingsgebied gemiddeld over een 19-jaarlijkse periode, uitgedrukt in millimeter per jaar over het hele gebied, om de relatieve zeespiegelstijging op lange termijn bij te houden terwijl het geomorfologisch evenwicht en de sedimentbalans in stand blijven. Gezien het feit dat nadelige gevolgen voor natuur en milieu voornamelijk veroorzaakt kunnen worden door bodemdaling is het bepalen van de maximaal te verwachten bodemdalingssnelheid en het aandeel van de beschikbare gebruiksruimte voor de gaswinning van dit deel van de Waddenzee, meer specifiek het kombergingsgebied Borndiep, van belang. Mocht de bodemdalingssnelheid te hoog zijn dan</p>

			wordt de "zandhonger" binnen het kombergingsgebied te groot en bestaat de kans dat de natuur dit niet meer kan compenseren met sediment aangevoerd vanuit de Noordzee. Volgens de meest recente studie ligt deze kritische grens voor het kombergingsgebied Borndiep op 10,4 mm/jr. De bodemdalingssnelheid, veroorzaakt door de gasproductie uit de Blija voorkomens, ligt ver onder de kritische grens voor het meegroeivermogen in dit gebied. Er is zodoende rekening gehouden met de zeespiegelstijging in het instemmingsbesluit
3e	0009, 0013	Zienswijze	Indieners stellen dat de bodemdaling discutabel is. Alles is gebaseerd op berekeningen als gevolg van veronderstellingen.
		Antwoord	NAM heeft de bodemdaling berekend met behulp van informatie van het gasveld, zoals dikte, drukdaling, grootte en compressibiliteit of samendrukbaarheid van het gesteente. De compactie en bodemdaling volgen dan uit de methode die is beschreven door Geertsma en Van Opstal. Dit is een gangbare methode voor het berekenen van de bodemdaling. TNO heeft de inputparameters voor de berekening van de bodemdaling door NAM gecontroleerd en realistisch bevonden. De enige parameter die niet in het winningsplan is gegeven en invloed heeft op de hoeveelheid daling is de zogeheten rigide basement factor. TNO gebruikt een rigide basement factor van 1,05. Het bodemdalingsmodel komt hierbij overeen met de maximaal gemeten bodemdaling van 5, 2 cm. TNO stemt in met de aanname van NAM dat de autonome bodemdalingscomponent ook een rol kan spelen bij het maximaal gemeten bodemdalingpunt. De berekening van TNO sluit hiermee, zekerheidshalve, aan bij de hoogst waargenomen daling. Hierdoor komt het bodemdalingsmodel van TNO ook voor de toekomstige bodemdalingsberekeningen iets dieper uit dan het model van NAM. Voor het hoge productie scenario komt TNO uit op een uiteindelijke maximale bodemdaling van ca. 8 cm in plaats van de 6 cm die NAM berekend. Het diepste punt van de uiteindelijke daling ligt boven het Blija-Ferwerderadeel gasvoorkomen. De minister gaat hierbij, zekerheidshalve, uit van de berekening door TNO. De minister stelt dat de bodemdaling is weliswaar is gebaseerd op berekeningen, maar dat deze op basis van bovenstaande argumentatie niet discutabel is.
3f	0010, 0020, 0025, 0031	Zienswijze	Indieners stellen dat risico's nooit geheel afwezig zijn. De controlemetingen van de bodemdaling in 2018 zijn nog niet geopenbaard. Indiener wil kennisnemen van die metingen alvorens welk besluit dan ook genomen kan worden.
		Antwoord	In artikel 30 van het Mbb is opgenomen dat de uitvoerder metingen verricht naar bodembeweging ten gevolge van het winnen van delfstoffen. De metingen dienen te worden uitgevoerd volgens een meetplan. De bodemdaling voor het winningsplan Blija wordt gemeten volgens het meetplan voor Noord-Nederland. Het meetplan is openbaar en gepubliceerd op https://www.nlog.nl/noord-nederland-groningen-grijpskerk-norg . De bodemdaling wordt in dit gebied om de 5 jaar gemeten. De meest recente meting is uitgevoerd in 2018. Deze metingen staan in het meetregister, wat wordt gepubliceerd op www.nlog.nl/noord-nederland-groningen-

			<u>grijpskerk-norg</u> . De gemeten bodemdaling geeft geen aanleiding tot het voorschrijven van aanvullende voorschriften.
3h	0018, 0026, 0028, 0029, 0034	Zienswijze	Indieners stellen dat het voorliggende winningsplan uitgaat van een productie uit de velden Blija tot en met het jaar 2050. Na afloop van de winning zal de bodemdaling als gevolg van deze gaswinning nog vele jaren na-ijlen. Het is een ernstig gemis in het winningsplan dat deze na-ijling niet nader is onderzocht. Rond de velden Blija komen aquifers voor. De effecten van deze aquifers op de drukdaling en de bodemdaling is evenmin goed onderzocht. Uit het door NAM uitgevoerde onderzoek voor de velden Ameland is gebleken, dat die na-ijl tientallen jaren kan bedragen. Het winningsplan biedt daardoor onvoldoende zekerheid dat deze gaswinning niet leidt tot significant negatieve effecten op de natuur van de Waddenzee, omdat door de bodemdaling zowel de kwelders als de droogvallende platen zullen afnemen. Ook de mogelijke cumulatie met de velden Moddergat, Lauwersoog en Vierhuizen is niet uitgewerkt, laat staan onderzocht. Door die cumulatie is er des te meer kans op negatieve significante effecten.
		Antwoord	Metingen van de bodemdaling vinden plaats tot en met 30 jaar na einde van de winning met mogelijke aanpassing van de meetfrequentie als uit de metingen blijkt dat de bodemdaling door gaswinning niet significant toe of afneemt. TNO heeft rekening gehouden met de nabijgelegen voorkomens. Op dit moment speelt de invloed van nabijgelegen voorkomens geen rol. De minister stelt dat de minister in het instemmingsbesluit met het winningsplan Blija de termijn beperkt tot 2035.
3i	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat het bepalen van de consequenties van gaswinning gebaseerd is op kansberekening. NAM heeft tijdens de informatiemarkt in Blija, d.d.16 januari 2019, duidelijk gemaakt dat de kansberekening inderdaad gebaseerd is op modellen met bepaalde parameters en afhankelijk is van aantal en typen meetapparaten.
		Antwoord	Uit de meetrapportages blijkt dat de bodemdalingsvoorspellingen voor Blija in lijn zijn met de praktijk. TNO heeft de door NAM gebruikte inputparameters voor bodemdaling gecontroleerd en realistisch bevonden.
3j	0031	Zienswijze	Indiener stelt dat er ernstige twijfels zijn aan de meetgegevens en dergelijke van NAM en TNO.
		Antwoord	TNO wordt als onafhankelijke adviseur door SodM gevraagd om de berekeningen van NAM te controleren. TNO heeft de door NAM gebruikte inputparameters voor bodemdaling gecontroleerd en realistisch bevonden.
3k	0031	Zienswijze	Indiener stelt dat de geschatte bodemdaling bij gaswinning een theoretische schatting is. Indiener weet hoe het Groningen is vergaan.
		Antwoord	De minister merkt op dat de gaswinning in Groningen niet is te vergelijken met de gaswinning uit de kleine velden. De bodemdalingsprognoses zijn derhalve niet te vergelijken.
3l	0032	Zienswijze	Indiener stelt dat de bodemdaling elke 5 jaar gemeten wordt en dat de meest recente meting in 2013 was, hetgeen tevens door de minister is overgenomen bij de beoordeling van de

			<p>bodemdaling. Er heeft in 2018 echter een nieuwe meting plaatsgevonden, welke nu niet mee wordt genomen bij de beoordeling omtrent de bodemdaling. Mede gelet op het feit dat de verschillende partijen, zoals TNO en NAM het niet eens zijn over de te verwachten bodemdaling, dient de nieuwe meting in ieder geval mee te worden genomen in de beoordeling, teneinde een duidelijk uitgangspunt te creëren waaromtrent het instemmingsbesluit wordt genomen zoals ook de Mijnraad adviseert dat er duidelijkheid dient te komen over de maximaal verwachte bodemdaling, aangezien een bodemdaling van 8.3 cm absoluut niet verwaarloosbaar is. Daarnaast heeft SodM aangegeven dat indien de gemeten bodemdaling, welke de meting van december 2018 dan wel toekomstige metingen kunnen zijn, buiten de verwachte bandbreedte loopt NAM het winningsplan aan moet passen of de productie moet verminderen. De minister is hierop in de beoordeling niet in gegaan. De minister geeft aan dat de meest recente meting in 2013 is uitgevoerd. Dit is onjuist. De meest recente meting is in 2018 uitgevoerd en dient derhalve worden meegenomen in de besluitvorming. Daarnaast geeft de minister niet aan of er consequenties zijn indien de metingen van december 2018 of toekomstige metingen buiten de verwachte bandbreedte lopen en wat deze consequenties inhouden.</p>
		Antwoord	<p>De bodemdaling wordt in dit gebied om de 5 jaar gemeten. De meest recente meting is uitgevoerd in 2018. In het instemmingsbesluit beschrijft de minister dat NAM in het winningsplan schrijft dat de recentste meting in 2013 is uitgevoerd. Omdat het winningsplan dateert uit 2017 was dit ten tijde van het schrijven van het winningsplan juist. Deze metingen staan in het meetregister, wat wordt gepubliceerd op www.nlog.nl/noord-nederland-groningen-grijpskerk-norg. De gemeten bodemdaling geeft geen aanleiding tot het voorschrijven van aanvullende voorschriften. De minister bevestigt dat indien de gemeten bodemdaling, welke de meting van december 2018 dan wel toekomstige metingen kunnen zijn, buiten de verwachte bandbreedte loopt NAM de winning niet kan voortzetten op basis van dit winningsplan. Indien NAM de winning wenst voort te zetten dient NAM een gewijzigd winningsplan ter instemming in te dienen bij de minister. De minister stelt dat TNO de worst case scenario toetst en om die reden ervan uitgaat dat alle gemeten bodemdaling veroorzaakt is door de gaswinning. Op die manier wordt voorkomen dat er in de adviezen en de besluitvorming een onderschatting van de effecten wordt beoordeeld.</p>
		Conclusie	<p>De zienswijzen met betrekking tot bodemdaling geven de minister geen aanleiding om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija te wijzigen.</p>

4			<i>Bodemtrilling</i>
4a	0005	Zienswijze	Indiener stelt dat door drukdaling breuken in en langs het ondergrondse reservoir kunnen ontstaan en voor extra bodemtrillingen zorgen.
		Antwoord	Als gevolg van de drukdaling in het gasveld treden in het reservoirgesteente spanningsveranderingen op. Spanningsverandering op een ondergrondse breuk kunnen leiden tot geïnduceerde bewegingen van het gesteente langs deze breuk. In sommige gevallen kan dit resulteren in een bodemtrilling. De kans op een bodemtrilling in een gasveld hangt onder meer af van de hoeveelheid breuken, de drukdaling en de grootte en dikte van het reservoir. Op basis van deze parameters wordt gesteld dat de Blija-gasvelden dat deze velden overeenkomsten hebben met velden met een kans op bodemtrillingen.
4b	0009, 0013	Zienswijze	Indieners stellen dat de breuklijnen niet of niet goed in kaart gebracht zijn.
		Antwoord	De analyse van NAM is door TNO geverifieerd. TNO heeft de inputparameters voor de verschillende stappen van de risicoanalyse gecontroleerd en stemt in met de verkregen resultaten van de NAM.
4c	0009, 0013	Zienswijze	Indieners stellen dat de biovergister in Holwerd en de breuklijn bij Hantum worden niet genoemd in de analyses. In Blija heeft indiener al een paar keer een lichte beving gevoeld.
		Antwoord	TNO heeft de inputparameters voor de verschillende stappen van de risicoanalyse gecontroleerd en stemt in met de verkregen resultaten van NAM. Uit figuur 12-2 van het winningsplan blijkt dat NAM rekening houdt met de locatie van de biovergister in Holwerd in de SRA. De minister stelt dat NAM rekening gehouden heeft met de breuklijnen in de omgeving waaronder de Hantum breuk, zo blijkt uit Bijlage C van het winningsplan Blija. De minister heeft kennis van de Hantum Breuk. De Hantum Breuk is niet gevaarlijk. Sinds mensenheugenis is er geen aardbeving bekend. Geologische observaties tonen aan dat de breuk al miljoenen jaren niet meer actief is.
4d	0014	Zienswijze	Indiener is, gelet op de situatie in Groningen, als eigenaar van gebouwen in deze omgeving niet gerust op dat de kans op bodemtrillingen klein is.
		Antwoord	De minister merkt allereerst op dat de gaswinning in Groningen niet is te vergelijken met de gaswinning uit de kleine velden. Een beving ten gevolge van gaswinning ontstaat indien in het gasvoorkomen grote drukverschillen ontstaan én in het gasvoorkomen breuken liggen. De omvang van het gasveld en de lengte van de breuken zijn daarbij bepalend. De omvang van het gasvoorkomen in de kleine velden valt in het niet bij de omvang van het Groningen gasveld. De dikte van het gasveld Groningen verschilt van 110 en 300 meter. De gasvelden rond Blija zijn minder dik. Hierdoor is in het Groningen gasveld de druk van de bovengrond op de lagen waar het gas wordt gewonnen, per definitie groter dan de druk van de bovengrond op de lagen waar het gas in de kleine gasvelden wordt gewonnen. Daarbij komt dat er breuken in het Groningen

			gasveld voorkomen die, gelet op de omvang van dit gasveld, langer zijn dan de breuken in de gasvoorkomens van de kleine velden en bovendien waarbij de schollen ook onder- en boven elkaar liggen. Dat betekent ook dat de maximaal berekende kracht van een beving in Groningen sterker kan en zal zijn dan de maximaal berekende kracht van een beving in een van de kleine velden.
4e	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat de gasvelden rond Blija overeenkomsten hebben met gasvelden die een kans op beven hebben van 19%. Echter, er is door bewoners in 2011 en 2016 een bodemtrilling waargenomen. Indiener vraagt daarom de SRA opnieuw te berekenen.
		Antwoord	De minister stelt dat in 2011 en 2016 door KNMI geen aardbevingen als gevolg van gaswinning zijn geregistreerd in de omgeving van Blija. Mogelijke trillingen in 2011 en 2016 hebben daarom andere oorzaken. Zo zijn er in zowel 2011 als 2016 vliegtuigen door de geluidsbarrière gevlogen wat tot overlast heeft gezorgd in grote delen van de provincie Fryslân. De beoordeling van de gevolgen van aardbevingen is met de SRA-methodiek niet beperkt tot de "seismische hazard" (seismische dreiging), maar analyseert het daadwerkelijke seismische risico (effecten voor omwonenden). De eerste stap van de seismische risicoanalyse (SRA) is een statistische vergelijking op geologische, productietechnische en mechanische kenmerken met de karakteristieken van andere kleine gasvelden die in het verleden tot lichte bevingen ($M < 2.0$) hebben geleid. Op basis van die vergelijking wordt de kans op beven van het desbetreffende veld ingeschat.
4f	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat het theoretische verhaal dat kleine velden niet beven niet klopt met de praktijk. Op de kaart van geosolutions staan de bevingen die in de kleine velden zijn geweest. In het noordoosten van Nederland, loopt, op ongeveer 3 km diepte, vanaf Assen in noordwestelijke richting, dichtbij Hantum tot in de Noordzee, een zone met scheuren in de aardkorst. Deze zone staat onder geologen bekend als de Hantum breukzone, welke niet is vermeld in het winningsplan.
		Antwoord	De minister stelt dat zich ook in kleine velden bodemtrillingen hebben voorgedaan. De minister benadrukt dat deze bodemtrillingen zich niet hebben voorgedaan in de omgeving van de gasvelden in Blija. Uit de SRA blijkt dan ook dat de velden in Blija in kleine mate overeenkomsten hebben met velden waar bodemtrillingen hebben plaatsgevonden. De minister stelt dat NAM rekening gehouden heeft met de breuklijnen in de omgeving waaronder de Hantum breuk, zo blijkt uit Bijlage C van het winningsplan Blija. De minister heeft kennis van de Hantum Breuk. De Hantum Breuk is niet gevaarlijk. Sinds mensenheugenis is er geen aardbeving bekend. Geologische observaties tonen aan dat de breuk al miljoenen jaren niet meer actief is.
		Conclusie	De zienswijzen met betrekking tot bodemtrilling geven geen aanleiding om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija te wijzigen.

5			<i>Schade door bodembeweging</i>
5a	R022	Zienswijze	Indiener stelt dat de minister het pleidooi van de gemeente in haar advies om de omgekeerde bewijslast alhier van toepassing te verklaren niet honoreert. Daar waar gesteld wordt dat de parameters voor de kans op schade in de laagste categorieën vallen, zoals in Blija, zou er in beginsel sprake kunnen zijn van een relatief beperkt aantal schadeclaims. Vanuit dat gegeven, maar meer nog vanuit het gelijkheidsbeginsel, zou er nog steeds alleszins ruimte zijn om deze maatregel bij deze aanvraag en aansluitende besluitvorming ook voor te schrijven. Het zou de beleving van deze ingreep bij de bevolking aanzienlijk verbeteren.
		Antwoord	Voor omwonenden van het Groningen gasveld geldt het wettelijk bewijsvermoeden (wat door derden vaak wordt aangeduid als 'omgekeerde bewijslast'. Voor zover het de Groningse situatie betreft, zijn de omvang van het aantal schadegevallen en de gelijksoortigheid ervan een argument om een bewijsvermoeden in te voeren (Kamerstukken II 2015/2016, 34348, nr. 6). Wellicht ten overvloede wordt opgemerkt dat omkering van bewijslast alleen bij wet kan worden geregeld en niet door middel van een vergunningvoorschrift.
5b	R022	Zienswijze	Indiener stelt dat zaken als een opname van de bouwkundige staat aan de woningen, de installatie van tiltmeters, het regelmatig doen van herhalingsmetingen in hoge mate bij kunnen dragen aan het veiligheidsgevoel van de bewoners van het gebied. Het standpunt van de minister dat zulke maatregelen maar van beperkte betekenis zijn vindt indiener te kort door de bocht. De betekenis en uitwerking van het alternatief in dit verband ook nog onvoldoende duidelijk. Uitlezing van die versnellingsmeters is voorts een expertise die bij NAM wordt belegd en niet of nauwelijks navolgbaar is door de bevolking.
		Antwoord	Boven het Groningen gasveld is een proef met tiltmeters uitgerold en er is geen aanleiding om ook een dergelijke proef uit te rollen boven kleine velden zoals de Blija-gasvelden. Mocht op basis van deze proef er aanleiding bestaan om alsnog tiltmeters te plaatsen boven kleine velden, zoals Blija, dan kan SodM NAM verzoeken deze alsnog te plaatsen en in het meetplan op te nemen. Voor Blija is door NAM een risico op beven vastgesteld. Voor de gaswinning uit de gasvelden rond Blija valt het aardbevingsrisico in categorie I (laagste categorie). SodM, TNO en de Tcbb stellen vast dat het afdoende is dat door middel van het huidige meetnet van het KNMI de seismische activiteit rond deze gasvelden wordt gemeten en dat er geen aanleiding is om aanvullende voorwaarden te stellen. De minister vindt op basis van het Tcbb advies een bouwkundige opname aan gebouwen in een effectgebied van beperkte waarde en in het algemeen niet aan te bevelen. Wel acht de minister het zinvol de effecten van mijnbouw die eventueel kunnen leiden tot schade in een gebied, uitgebreider dan nu geschiedt, te monitoren. De minister schrijft daarom voor dat NAM binnen 3

			maanden na inwerkingtreding van het instemmingsbesluit een plan van aanpak overlegt aan de minister, waaruit blijkt of het monitoringsnetwerk boven het effectgebied van de gasvelden Blija-Ferwerderadeel, Blija-Zuidoost en Blija-Zuid afdoende is om de grondversnellingen in het effectgebied te monitoren en eventuele grondtrillingen te kunnen toewijzen aan deze gasvelden. Indien blijkt dat het netwerk niet afdoende is, moet NAM in het plan van aanpak gemotiveerd aangeven hoeveel versnellingsmeters worden bijgeplaatst, op welke plaatsen dat gebeurt en het tijdsbestek waarbinnen zij worden geplaatst. Indien versnellingsmeters moeten worden bijgeplaatst, moeten deze in ieder geval binnen 9 maanden na inwerkingtreding van het instemmingsbesluit ter aansluiting op het KNMI-netwerk zijn aangeboden aan het KNMI.
5c	R033	Zienswijze	Indiener ziet de ontwikkeling van een landelijk schade instituut met belangstelling tegemoet en juicht dat toe om de bewijslast voor schade weg te halen bij de burger en bij mijnbouwbedrijven. Wat een belangrijk aandachtspunt blijft is de ketenaansprakelijkheid. Waar de schoen vaak wringt is het aantonen van de oorzaak van een schade. Volgens het ontwerp-instemmingsbesluit worden effecten op de waterhuishouding niet verwacht, een onderbouwing voor deze stelling heeft indiener niet aangetroffen in de onderzoeken. Indiener voorziet dat door de vele natuurlijke processen in het Waddengebied en het omliggende land de aantoonbaarheid lastig wordt en dat burgers daar de dupe van worden. Mede door de mogelijke kans op risico's voor trillingen in de bodem en de kans op schade, verzoeken indiener om niet in te stemmen met het winningsplan.
		Antwoord	De minister vindt dat de huidige schaderegeling voldoende is om in te kunnen instemmen met het winningsplan. Dat het landelijk protocol nog niet gereed is, is geen reden dat niet kan worden ingestemd met een winningsplan.
5d	0001, 0031	Zienswijze	Indiener stellen dat de minister te weinig aandacht heeft voor gaswinnings vlak nabij en onder een zeedijk. Zij vrezen voor Groningse toestanden en grote gevaren mede gezien de verwachte hogere zeespiegel.
		Antwoord	De minister heeft oog voor mogelijke gevolgen van bodemdaling onder de zeedijk. De zeedijk bij Blija zal volgens het maximale bodemdalingsscenario op het diepste punt nog 3 cm dalen van af nu en in totaal (dus vanaf 1985) maximaal ongeveer 6,5 cm. Dit is exclusief de autonome bodemdaling die in dit gebied ongeveer 2-5 cm per 50 jaar bedraagt. De daling door gaswinning volgens het maximale bodemdalingsscenario zal, van 2017 tot einde van de winning, maximaal 3 cm bedragen. Volgens het verwachte bodemdalingsscenario zal deze daling pas na einde van de winning bereikt worden. Wanneer de daling vanaf 1985 beschouwd wordt, zal in het verwachtingsscenario van het winningsplan het diepste punt op de dijk pas na einde van de winning een daling bereiken van 5 cm (exclusief autonome daling). Als autonome daling meegenomen wordt, zal deze 5 cm bereikt worden tussen het jaar 2013 en 2023.

			<p>Uit de bodemdalingsmetingen in 2013 bleek dat de maximale daling boven de gasvelden 5,2 cm was, sinds de start van de winning, inclusief autonome bodemdaling. Het waterschap geeft aan dat een verdere voortzetting van de winning negatieve effecten heeft op de primaire waterkering. De bodemdaling wordt in dit gebied om de 5 jaar gemeten. De resultaten van de in 2018 uitgevoerde meting zijn bekend. De minister stemt in met het winningsplan op voorwaarde dat de NAM het wetterskip Fryslân op de hoogte stelt van de uitkomsten van de bodemdalingsmeting. Het wetterskip Fryslân is dan in staat om de effecten van de bodemdaling op de primaire waterkering vast te stellen. Het wetterskip Fryslân kan, indien daar aanleiding toe is, een opgaaf verstrekken van de te nemen maatregelen welke door NAM vergoed dienen te worden.</p>
5e	0003, 0030	Zienswijze	<p>Indieners stellen dat de gaswinning in Blija schade aan de woning door bodemdaling en door trillingen veroorzaakt. NAM verwacht geen schade omdat daling gelijkmatig en geleidelijk zal gaan. Dit geldt niet voor de terp bij Hegebeintum omdat die enorm kwetsbaar is geworden sinds afgravingen na 1904.</p> <p>Belangrijke zaken die over het hoofd worden gezien zijn, dat de terp en kerk met een groot archeologisch gegeven zijn. Iedere trilling en bodemdaling heeft zijn weerslag op de bestaande gebouwen, waaronder de woning op de terp.</p> <p>Meent van der Sluis heeft al vanaf de jaren 80, aangetoond, dat bij gasboringen door NAM, bodemdaling het gevolg is, daarnaast zijn de breuklijnen bekend, en hebben ook zeker direct, gevolgen voor zowel de terp als de woning op de terp.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt dat het van belang is dat de risico's op schade aan bouwwerken, zoals bouwwerken op terpen, beperkt zijn. De minister stelt op basis van het advies van de Tcbb dat bij een nog te verwachten bijkomende bodemdaling van 3-4 cm redelijkerwijs geen schade aan gebouwen in of nabij het winningsgebied te verwachten. Gelet op de aard en omvang van de beoogde winning is in het winningsplan voorzien in een adequate monitoring van de bodemdaling. De minister ziet dan ook geen aanleiding om aanvullende maatregelen voor te schrijven.</p> <p>Plaatsing in de laagste risicocategorie houdt in dat de kans op geïnduceerde bevingen en schade als gevolg daarvan beperkt is. De minister acht het bestaande seismische netwerk van het KNMI voldoende voor de monitoring van seismische activiteit in het gebied van de Blija voorkomens.</p>
5f	0004, 0012	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat de indiener al bij voorbaat voor de materiële, psychische en emotionele schade die indiener gaat ondervinden van grondwatervervuiling, bodemdaling en aardbevingen ontstaan door de gasboringen, de minister aansprakelijk wordt gesteld.</p>
		Antwoord	<p>Als een oorzakelijk verband tussen de schade en de gaswinning van de NAM wordt vastgesteld, dan kan NAM aansprakelijk gesteld worden en moet de NAM deze schade vergoeden (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek).</p>

5g	0005, 0006, 0009, 0010, 0013, 0014, 0031, 0032	Zienswijze	Indiener stellen dat als er scheuren ontstaan in de woning als gevolg van de gaswinning, indiener dat moet bewijzen. In Groningen is geen bewijslast. Indiener vindt dat bewoners rond Blija dezelfde rechten moeten krijgen als in Groningen. Als er schade komt aan de gebouwen door bodemtrillingen kan het niet zo zijn, dat indiener voor die schade opdraait.
		Antwoord	Voor omwonenden van het Groningen gasveld geldt het wettelijk bewijsvermoeden (door derden veelal aangeduid als 'omgekeerde bewijslast. In de brief aan de Tweede Kamer van 22 mei 2019 (Kamerstukken II 2018/2019, 32849, nr. 187) heeft de minister gesteld dat er een landelijke aanpak afhandeling mijnbouwschade komt. Deze betreft de afhandeling van alle schade door bodembeweging door mijnbouwactiviteiten in Nederland, met uitzondering van schade door bodembeweging door de gaswinning uit het Groningenveld. Het gaat dan om schade door gaswinning uit de kleine velden. De reden om in de landelijke aanpak de schade door de gaswinning Groningen uit te zonderen is dat deze schade van een geheel andere orde is dan die door andere mijnbouwactiviteiten in Nederland. Schade door de gaswinning Groningen wordt gekenmerkt door de uitzonderlijke omstandigheid dat zich in één regio in Nederland in korte tijd een groot aantal relatief gelijksoortige gevallen van schade voordoet met in verreweg het grootste deel van de gevallen de gaswinning Groningen als oorzaak. Dit onderscheid rechtvaardigt een eigenstandige aanpak. Wellicht ten overvloede wordt opgemerkt dat omkering van bewijslast alleen bij wet kan worden geregeld en niet door middel van een vergunningvoorschrift.
5h	0005, 0006	Zienswijze	Indiener stellen dat door NAM de kans op een aardbeving van maximaal 3,5 op de schaal van Richter wordt geschat op 19%. Dit percentage is uiterst verontrustend.
		Antwoord	Voor het veld Blija-Ferwerderadeel is de Mmax 3,4 en voor de velden Blija-Zuid en Blija-Zuidoost 3,5. De genoemde risicocategorie (categorie tot 19%) is een inschatting van de kans op een trilling. Indien er een bodemtrilling plaatsvindt, betekent dat niet dat die bodemtrilling dan de Mmax heeft. De kans op een bodemtrilling met Mmax is zeer gering.
5i	0005, 0018, 0026, 0028, 0029, 0032, 0034	Zienswijze	Indiener stellen dat de zorgen van (agrarische) ondernemers en burgers met gebouwen en bouwwerken in het gebied, niet weggenomen worden met de opmerking dat de kans op schade klein is. Termen als vertrouwen en gevoel van veiligheid zijn in het geding. De ervaring leert dat er in de bestaande winningsgebieden dikwijls grote zorgen leven over de mogelijkheid van schade aan en waardevermindering van onroerende zaken ten gevolge van gaswinning. Het is dan ook frustrerend om in de stukken te lezen dat er niet voor gekozen wordt om de bouwkundige staat vast te leggen.
		Antwoord	Op basis van het advies van 6 september 2018 van de Tcbb is de minister van oordeel dat het voorschrijven van een bouwkundige opname van de gebouwen in het effectgebied slechts een zeer beperkte waarde heeft. Vooraf, tussentijds en achteraf uitgevoerde bouwkundige opnamen van een deel van de gebouwen kunnen wel een algemeen beeld geven van het optreden van

			<p>schade in een effectgebied. Maar voor de beoordeling van schade aan een specifiek gebouw zijn de resultaten van bouwkundige opnamen van andere gebouwen niet bruikbaar om het causaal verband tussen die schade en de mijnbouwactiviteit vast te stellen. De Tcbb vindt daarom het voorschrijven van een representatieve bouwkundige opname voor kleine velden in het algemeen niet aan te bevelen.</p> <p>Op basis van het advies van 6 september 2018 van de Tcbb acht de minister bouwkundige opnamen van alle bouwwerken in een effectgebied disproportioneel. Als er schade wordt geclaimd, dan is er altijd een nadere beoordeling nodig, omdat alleen een bouwkundige opname niet volstaat. Verder zijn bij relatief lange winningsperioden periodieke herhalingen van bouwkundige opnamen nodig.</p> <p>Op basis van het advies van 6 september 2018 van de Tcbb vindt de minister in het kader van de schadeafhandeling een bouwkundige vooropname met herhalingsopnamen daarom niet zinvol. Dit geldt zowel voor een representatieve selectie van gebouwen als voor alle gebouwen in het effectgebied.</p>
5j	0005, 0018, 0021, 0026, 0027, 0028, 0029, 0032, 0034	Zienswijze	<p>Indieners verzoeken het voorschrijven van tiltmeters. Tiltmeters meten naast de grondversnelling de scheefstand op een bepaalde locatie. Ze kunnen indiener op weg helpen om ervaringen en kennis op te doen om een eventuele causaliteit te vermoeden of te bevestigen. Daarnaast constateert indiener dat banken en verzekeraars geïnteresseerd zijn in risicoanalyses om in geval van investeringen bij klanten na te gaan of de aflossingen en afschrijvingen gelijke pas houden met de waarde van het onderpand op langere termijn in relatie tot schade aan het pand door bevingen. Tiltmeters zijn geschikt om deze risicoanalyse te ondersteunen. Naast het meten van versnellingen moet ook de verkanteling gemeten worden om de effecten van de bevingen te kunnen aantonen. Met tiltmeters kan daadwerkelijke ontstane schade worden meten. Deze meten hoogfrequent met 100 tot 400 keer per seconde en op 1125.000e graad nauwkeurig en registreren telkens weer, beving na beving, hoe op den duur huizen van positie veranderen. Tiltmeters kunnen ook een sluimerende opbouw van schade inzichtelijk maken, lang voor dat deze voor het oog waarneembaar is. Naast het meten van de versnelling is namelijk ook de positie van het huis na bevingen, belangrijk. Er wordt niet gesteld dat het KNMI niet goed meet maar anders: er is meer behoefte aan nauwkeurigheid en gerichtheid op schade. Doel moet zijn om met de diverse technieken en specialisten te komen tot de Best Practice voor alle problematieken. Indiener vraagt in lijn met deze opmerking om de bouwkundige staat vast te leggen en op grond van een met de agrarische sector vast te stellen monitoringsplan, over te gaan tot zowel versnellingsmeters als tiltmeters.</p>
		Antwoord	<p>Boven het Groningen gasveld is een proef met tiltmeters uitgerold en er is geen aanleiding om ook een dergelijke proef uit te rollen boven kleine velden zoals de Blija-gasvelden. Mocht op basis van de proef in Groningen er aanleiding bestaan om alsnog tiltmeters te plaatsen boven kleine</p>

			<p>velden, zoals Blija, dan kan SodM NAM verzoeken deze alsnog te plaatsen en in het meetplan op te nemen. Voor Blija is door NAM een risico op beven vastgesteld. Voor de gaswinning uit de Blija gasvelden valt het aardbevingsrisico in categorie I (laagste categorie). SodM, TNO en de Tcbb stellen vast dat het afdoende is dat door middel van het huidige meetnet van het KNMI de seismische activiteit rond de Blija gasvelden wordt gemeten en dat er geen aanleiding is om aanvullende voorwaarden te stellen.</p> <p>De minister stelt vast op basis van het advies van TNO dat NAM voor het winningsplan Blija de SRA heeft uitgevoerd volgens de SRA-leidraad en dat TNO zich kan vinden in de toedeling tot de seismische risicocategorie I. Voor gasvelden ingedeeld in de laagste risicocategorie is de maatregel "monitoring door het bestaande KNMI-meetnet" voldoende. Vooralnog wordt dus geen toegevoegde waarde van tiltmeters voorzien.</p> <p>Hiermee wordt door NAM aan de wettelijke vereisten voldaan en zal de zienswijze niet worden overgenomen.</p>
5k	0005, 0006, 0031	Zienswijze	<p>Indieners stellen dat er eerder aardbevingen hebben plaatsgevonden (zoals in 2011 en 2016), welke tot schade hebben geleid. Indiener heeft NAM destijds hiervoor aangeklaagd. Maar er was geen causaal verband omdat de winning hier niet plaatsvond. Na gedegen onderzoek heeft Wetterskip ook op hun terrein geen causaal verband kunnen aantonen in verband met scheuren in muren en vloer. Na gedeeltelijke renovatie zijn er weer scheurtjes te herkennen. Al die tijd wist indiener niets van gaswinning in dit gebied.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt dat door KNMI in het verleden geen aardbevingen als gevolg van gaswinning zijn geregistreerd in de omgeving van Blija, ook niet in 2011 en 2016. Mogelijke trillingen in 2011 en 2016 hebben daarom andere oorzaken. Zo zijn er in 2011 en 2016 vliegtuigen door de geluidsbarrière gevlogen wat tot overlast heeft gezorgd in grote delen van de provincie Fryslân. Het risico op schade aan gebouwen en infrastructurele werken door bodemtrilling is beperkt. Als er desondanks toch schade ontstaat door de gaswinning, dan dient de NAM- op basis van de aansprakelijkheid zoals geregeld in artikel 6:177 BW - deze te vergoeden. Medewerkers van het Landelijk Loket Mijnbouwschade kunnen mensen die schade denken te hebben als gevolg van de gaswinning ondersteunen door samen met hen de juiste route te vinden om duidelijkheid te krijgen over de oorzaak van de schade en zo mogelijk een schadevergoeding. Medewerkers van het Landelijk Loket Mijnbouwschade volgen de voortgang van deze schadeclaim.</p>
5l	0010	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat NAM een zorgplicht heeft wat de wegen betreft. Dit stelt indiener niet gerust. De toegangswegen naar NAM-locatie aan de Zeedijk zijn smal en niet toegesneden op vrachtwagens met gevaarlijke stoffen. Het vervoer hiervan hoort simpelweg niet thuis in deze omgeving. En ook de genoemde zorgplicht als het gaat om schade aan gebouwen overtuigt indiener niet.</p>

		Antwoord	<p>De minister stelt dat de NAM-locatie aan de Unemaloane voor vrachtwagens bereikbaar is via een alternatieve route. De Unemaloane is niet bedoeld voor vrachtverkeer naar de NAM-locatie. Dit is met bebording aangegeven. Voor de NAM-locatie is een verplichte rijroute vastgesteld. De rijroute is geschikt voor vrachtverkeer tot 18,75 x 3,00 x 4,00m en 50t totaalgewicht en worden jaarlijks bekeken op geschiktheid. De rijroute is vastgelegd om de veiligheid te maximaliseren, overlast voor de omgeving te reduceren door zoveel mogelijk dorpskernen, scholen en gevaarlijke kruisingen en (te) smalle wegen te vermijden. Om deze redenen is de rijroute dan ook verplicht voor voertuigen met een gewicht van meer dan 3500kg van en naar de NAM locatie. Voor voertuigen met een gewicht onder de 3500kg is het niet verplicht maar wel geadviseerd om deze rijroute te volgen. Voor specifieke werkzaamheden kunnen deze rijroutes ook verplicht worden voor verkeer onder de 3500kg. De bewegwijzering is de standaard ANWB-borden langs de route. Er is een opstelplaats aanwezig, hier moeten de bestuurders van voertuigen van meer dan 3500kg parkeren en zich telefonisch melden bij hun contactpersoon op de NAM-locatie om toestemming te vragen om vanaf de opstelplaats door te rijden naar de NAM-locatie. Dit is om te voorkomen dat NAM vrachtverkeer elkaar op een smalle aanrijroute tegenkomt en niet kan passeren.</p> <p>De minister stelt dat NAM hiermee maatregelen heeft getroffen om overlast en schade door vrachtverkeer te voorkomen. Aangezien het vrachtverkeer geen beoordelingsgrond is voor het instemmingsbesluit en de rijroute voor vrachtverkeer wordt beoordeeld in het kader van de omgevingsvergunning, zal de minister hier dan ook geen voorschrift aan verbinden. Op grond van artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek is NAM aansprakelijk voor schade veroorzaakt door haar gaswinningsactiviteiten; daaronder valt ook eventuele schade door vrachtverkeer.</p>
5m	0011, 0013, 0015, 0016, 0017	Zienswijze	<p>Indieners stellen dat de beoordeling van mogelijke gebouwschade niet na toekenning van de instemming door NAM moet worden gegeven, maar voordat het definitieve besluit wordt genomen. Dat geldt ook voor het door NAM op te stellen plan. Indiener heeft deze beoordeling en dat plan nodig voor een eventuele procedure bij de Raad van State.</p>
		Antwoord	<p>De minister beoordeelt of het belang van de veiligheid voor omwonenden niet in het geding is. Bodembeweging bestaat uit bodemdaling en bodemtrilling. Voor de productie uit de gasvelden Blija-Ferwerderadeel, Blija-Zuidoost en Blija-Zuid geldt dat het risico op schade ten gevolge van bodembeweging beperkt is. De verwachte bodemdaling is gering en leidt naar verwachting niet tot schade aan bebouwing. De NAM heeft een SRA uitgevoerd. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de leidraad "Methodiek voor risicoanalyse omtrent geïnduceerde bevingen door gaswinning" dat door SodM in samenwerking met TNO ontwikkeld is. Daaruit volgt dat het winningsplan in de laagste risicocategorie (categorie I) valt. Indien desondanks schade ontstaat door uitvoering van het winningsplan kan deze schade niet plaatsvinden voordat het winningsplan wordt uitgevoerd. De oorzaak van mogelijk in de toekomst ontstane schade kan niet vooraf worden vastgesteld.</p>

5n	0018, 0021, 0026, 0028, 0029, 0031, 0032, 0034	Zienswijze	<p>Indiener stellen dat onder burgers frustratie is over het feit dat in relatie tot de afhandeling van schade verwezen wordt naar de regels van burgerlijk recht. Indiener acht het, van groot belang dat vooraf duidelijk geregeld wordt dat eventuele schadeclaims vlot en adequaat worden afgehandeld. En dat over de afhandeling van eventuele schade duidelijk gecommuniceerd wordt zodat getroffen personen maximaal worden ontzorgd. Ondanks het feit dat het hier om een winning gaat waar de impact in de vorm van schade klein wordt geacht, gaat indiener ervan uit dat de omkering van de bewijslast binnen de Mijnbouwwet van toepassing kan worden verklaard om daarmee een belangrijk deel van het wantrouwen onder de bevolking tegen gaswinning te kunnen wegnemen. Toepassing van de route schadevergoeding via het Burgerlijk recht gaat uit van een duidelijk en direct causaal verband in de relatie tussen gaswinning en schade. Dit terwijl uit praktijkvoorbeelden in bijvoorbeeld de provincie Groningen blijkt dat de werkelijkheid veel gecompliceerder kan zijn.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt dat gedupeerden voor de beoordeling van hun schade niet afhankelijk moeten zijn van de betreffende mijnbouwonderneming. Alle gedupeerden moeten schade als gevolg van een mijnbouwactiviteit op eenvoudige en laagdrempelige wijze kunnen verhalen. Vanuit het hele land wordt hierbij vaak een parallel met Groningen getrokken. Belangrijk is echter dat de schaal, de omvang en de risico's van mijnbouwschade door de gaswinning in Groningen van een geheel andere orde zijn dan in de rest van Nederland.</p> <p>Daarom roept de minister voor de winning uit kleine velden (waaronder Blija) een passende, separate schaderegeling in het leven. Waar in Groningen de schadeafhandeling volledig plaatsvindt in het publieke domein, wordt de schadeafhandeling met betrekking tot de kleine velden onder publieke regie gerealiseerd. Dit krijgt vorm in een overzichtelijke procedure en een transparante behandeling en beoordeling van schadeclaims door een onafhankelijke en deskundige commissie, de Commissie Mijnbouwschade.</p> <p>Voor het goed functioneren van de Commissie Mijnbouwschade is een objectief en transparant landelijk schadeprotocol essentieel. Dit zal de commissie een leidraad geven voor het vormen van een oordeel over een ingediende schadeclaim, over de aanspraak op vergoeding en over de omvang van de door mijnbouwonderneming (zoals NAM) uit te keren schadevergoeding. Daarbij zet de minister zich ervoor in dat schadeclaims van relatief beperkte omvang ruimhartig en snel zullen worden beoordeeld en afgehandeld. Dit wordt verder uitgewerkt in het landelijk schadeprotocol waarvan de vormgeving ook wordt afgestemd met vertegenwoordigers van gemeenten.</p>

			De minister heeft de Tcbb op 19 oktober 2018 gevraagd op korte termijn te komen tot een voorstel voor een uniform gedragen landelijk schadeprotocol voor de kleine gasvelden op land. In de brief aan de Tweede Kamer van 22 mei 2019 (Kamerstukken II 2018/2019, 32849, nr. 187) heeft de minister aangegeven dat door de brede afstemming met belanghebbenden dit advies zeer bruikbare inzichten heeft opgeleverd. Omdat het voor een burger met mijnbouwschade aan zijn woning niet moet uitmaken welke mijnbouwactiviteit daar precies de oorzaak van is, moeten de algemene principes van de landelijke aanpak onverkort werkbaar te zijn voor alle mijnbouwactiviteiten die hieronder vallen. Daarbij geldt als uitgangspunt dat uitgekeerde schadebedragen ten laste komen van de betreffende mijnbouwonderneming.
5o	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat veiligheid voor de burgers een van de kerntaken van de overheid is. De overheid zou daarom geen risico's met gaswinning moeten nemen.
		Antwoord	De minister stelt dat veilige winning van gas en andere delfstoffen is in een dichtbevolkte land als Nederland van groot maatschappelijk belang is. Het belang van veiligheid is het meest nadrukkelijk gebleken bij de gaswinning in Groningen. De bewoners zijn geconfronteerd met schade aan huizen, bedrijfsgebouwen en monumenten. De Onderzoeksraad voor de Veiligheid (OVV) heeft hier in haar rapport van 18 januari 2015 over de aardbevingsrisico's in Groningen helder over gerapporteerd en diverse aanbevelingen gedaan. In reactie op het rapport van de OVV heeft het kabinet aangekondigd dat zij alle aanbevelingen van de OVV overneemt. Naar aanleiding van het rapport van de OVV heeft de minister toegezegd het veiligheidsbelang meer expliciet in de Mijnbouwwet op te nemen, met name in de bepalingen rondom het winningsplan. Er kan in de voorschriften alleen aandacht worden besteed aan veiligheid in relatie tot schade door bodembeweging. Bij de risicobeoordeling in het winningsplan moeten alle veiligheidsrisico's van de winning van delfstoffen of aardwarmte expliciet in kaart worden gebracht. Op deze wijze wordt verzekerd dat veiligheid altijd expliciet een overweging is bij het instemmingsbesluit met een winningsplan. In de in 2017 gewijzigde Mbw zijn de toetsingsgronden de belangen van veiligheid voor omwonenden, het voorkomen van ernstige schade aan gebouwen en infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan opgenomen. De uitbreiding van de toetsingsgronden betekent dat de bestaande mogelijkheden tot wijziging en intrekking van een instemming met een winningsplan worden aangevuld met toetsingsgronden inzake het veiligheidsbelang voor omwonenden en infrastructuur en het planmatig beheer of gebruik van delfstoffen.
5p	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat Blija veel oude en bijzondere gebouwen kent, denk aan het nabijgelegen Harsta State, de hoogste terp Hegebeintum, waar net een grote renovatie heeft plaatsgevonden aan de kerk uit de 12e eeuw en de gebouwen die onder Beschermd Dorpsgezicht vallen. Deze gebouwen zijn kwetsbaar voor schade als gevolg van gaswinning.

		Antwoord	De minister is bekend met meerdere (rijks)monumenten in de omgeving van Blija. De minister heeft het winningsplan Blija beoordeeld op de mogelijke gevolgen van bodembeweging en de schade die daar het gevolg van kan zijn. De minister beoordeelt het winningsplan op de kans op schade aan gebouwen, de minister houdt zodoende ook rekening met monumenten. Op basis van het advies van de Tcbb ziet de minister op basis van de beschikbare gegevens, inzichten en mede gezien de adviezen van TNO en SodM geen reden om uit het oogpunt van de mogelijke gevolgen van bodemdaling en bodemtrilling instemming te onthouden aan het winningsplan Blija van NAM. De minister stelt dat in het verleden door KNMI geen aardbevingen als gevolg van gaswinning zijn geregistreerd in de omgeving van Blija. Mogelijke schadegevallen hebben daarom andere oorzaken.
5q	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat verhoogde productie een veel grotere belasting van de infrastructuur betekent.
		Antwoord	De minister stelt dat er sinds 1985 gas wordt gewonnen uit de Blija-voorkomens en dat er eerder hydraulische stimulaties zijn uitgevoerd. Er is daarom geen verandering van verkeer te verwachten dan in de huidige situatie het geval is. De minister stelt dat NAM hiermee maatregelen heeft getroffen om overlast en schade door vrachtverkeer te voorkomen, zie antwoord 5e. Aangezien het vrachtverkeer geen beoordelingsgrond is voor het instemmingsbesluit zal de minister hier dan ook geen voorschrift aan verbinden.
5r	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat niet alleen gebouwen, ondernemingen en infrastructuur kunnen worden getroffen maar ook de zeedijk.
		Antwoord	De minister stelt dat het wetterskip Fryslân in haar advies heeft gesteld dat de bodemdaling tot gevolg heeft dat de aanwezige waterkeringen, waaronder de zeedijk, eerder moeten worden opgehoogd dan zonder deze daling het geval zou zijn. Bovendien wordt het diepste punt van de bodemdaling verwacht boven het Blija-Ferwerderadeel gasveld dat is gelegen onder de zeedijk. Door de bodemdaling neemt ook de drooglegging en berging af en zal in de toekomst onderzoek moeten worden gedaan naar benodigde compenserende maatregelen. De minister stemt in met het winningsplan op voorwaarde dat NAM het wetterskip Fryslân op de hoogte stelt van de uitkomsten van de bodemdalingmeting. Het wetterskip Fryslân is dan in staat om de effecten van de bodemdaling op de zeedijk vast te stellen. Het wetterskip Fryslân kan, indien daar aanleiding toe is, een opgaaf verstrekken van de te nemen maatregelen welke door NAM vergoed dienen te worden.
5s	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat in andere velden waaronder Groningen en Harlingen de toezichhouders veel te laat hebben ingegrepen. Er zijn reeds bevingen geweest in Blija in 2011 en 2016 met gebouwschade tot gevolg.
		Antwoord	De minister merkt allereerst op dat de gaswinning in Groningen niet is te vergelijken met de gaswinning uit de kleine velden. Een beving ten gevolge van gaswinning ontstaat indien in het

			<p>gasvoorkomen grote drukverschillen ontstaan én in het gasvoorkomen breuken liggen. De omvang van het gasveld en de lengte van de breuken zijn daarbij bepalend. De omvang van het gasvoorkomen in de kleine velden valt in het niet bij de omvang van het Groningen gasveld. De dikte van het gasveld Groningen verschilt van 110 en 300 meter. De gasvelden rond Blija zijn minder dik. Hierdoor is in het Groningen gasveld de druk van de bovengrond op de lagen waar het gas wordt gewonnen, per definitie groter dan de druk van de bovengrond op de lagen waar het gas in de kleine gasvelden wordt gewonnen. Daarbij komt dat er breuken in het Groningen gasveld voorkomen die, gelet op de omvang van dit gasveld, langer zijn dan de breuken in de gasvoorkomens van de kleine velden en bovendien waarbij de schollen ook onder- en boven elkaar liggen. Dat betekent ook dat de maximaal berekende kracht van een beving in Groningen sterker kan en zal zijn dan de maximaal berekende kracht van een beving in een van de kleine velden.</p> <p>De minister stelt dat in 2011 en 2016 door KNMI geen aardbevingen als gevolg van gaswinning zijn geregistreerd in de omgeving van Blija. Mogelijke trillingen in 2011 en 2016 hebben daarom andere oorzaken. Zo zijn er in zowel 2011 als 2016 vliegtuigen door de geluidsbarrière gevlogen wat tot overlast heeft gezorgd in grote delen van de provincie Fryslân.</p> <p>NAM is aansprakelijk voor schade als gevolg van bodembeweging door de gaswinning in Blija (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek). De minister stelt dat gedupeerden voor de beoordeling van hun schade niet afhankelijk moeten zijn van NAM. Alle gedupeerden moeten schade als gevolg van gaswinning in Blija op eenvoudige en laagdrempelige wijze kunnen verhalen. Daarom roept de minister voor gaswinning uit kleine velden (zoals Blija) een passende, separate schaderegeling in het leven. Waar in Groningen de schadeafhandeling volledig plaatsvindt in het publieke domein, wordt de schadeafhandeling in Blija onder publieke regie gerealiseerd. Dit krijgt vorm in een overzichtelijke procedure en een transparante behandeling en beoordeling van schadeclaims door een onafhankelijke en deskundige commissie, de Commissie Mijnbouwschade.</p>
5t	0023	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat omwonenden niet zijn gekend in het verhaal over gebouwschade mijnbouwactiviteit. Tijdens de bijeenkomst op 23 januari, waar een honderdtal inwoners aanwezig was, gaf niemand aan te zijn gehoord. Indiener vraagt welke inwoners zijn gekend.</p>
		Antwoord	<p>Ter evaluatie van de bouwkundige opnamen aan gebouwen zijn tijdens informatiebijeenkomsten voor gaswinningsprojecten waarbij een bouwkundige opname aan gebouwen actueel was omwonenden gevraagd naar hun ervaringen. Dit betreft dus niet inwoners van Blija. Kernvragen hierbij waren: draagt de representatieve bouwkundige opname van gebouwen bij aan een eenvoudiger toerekening van gebouwschade aan de mijnbouwactiviteit? En welke praktische richtlijnen zijn er voor elk van de betrokken partijen - waaronder de burger, de gemeente en de mijnbouwonderneming - voor de concrete vormgeving en uitvoering hiervan? Vanwege diverse</p>

			vragen over de uitvoeringspraktijk van de bouwkundige opname aan gebouwen, heeft de minister begin 2018 ook de Tcbb gevraagd om advies. Dit is verschenen op 6 september 2018.
5u	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat als heel Nederland op de hoogte is van het feit dat hier gas gewonnen wordt, sterker nog, nog 30 jaar doorgaat, het gebied onaantrekkelijker wordt en dat de huizen onverkoopbaar worden en er nog meer krimp zal ontstaan. Indiener vraagt of de minister of NAM het verschil van de waarde van de huizen gaat bijleggen.
		Antwoord	De kans op geïnduceerde bevingen en schade als gevolg daarvan is in de regio Blija beperkt. Mocht er toch een geïnduceerde aardbeving optreden dan is de schade die daardoor eventueel ontstaat voor het merendeel van cosmetische aard met een kleine kans op lichte constructieve schade. Hierdoor is de gaswinning op zichzelf geen reden tot waardedaling. De waarde van een huis is een momentopname. De waarde is onder meer afhankelijk van conjuncturele ontwikkelingen als van het onderhouden van het bouwwerk. Zo kan de waarde van een bouwwerk stijgen in een periode van conjuncturele hoogtij en indien de schade aan het einde van zo'n periode optreedt, zal de waarde van het bouwwerk hoger zijn. Eventuele waardedaling van een huis of bedrijfspand door gaswinning kan vallen onder schade door mijnbouw. NAM is aansprakelijk voor schade als gevolg van bodembeweging door de gaswinning in Blija (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek). De minister gaat het verschil van de waarde van de huizen niet bijleggen.
5v	0027, 0032	Zienswijze	Indieners stellen dat in 2016 door Friese overheden een manifest is ondertekend over gas- en zoutwinning. Om die redenen wilt indiener dringend verzoeken rekening te houden met hetgeen in het manifest is aangegeven over de onderdelen informatievoorziening en schade-procedures via één loket en het doen van metingen van de bodem en de opstallen in een winningsgebied.
		Antwoord	De minister is op de hoogte van het Friesch Manifest. Zoals de minister in zijn brief van 21 december 2018 (Kamerstukken II 2017/18, 32849, nr. 156) heeft aangegeven moeten gedupeerden voor de beoordeling van hun schade niet afhankelijk zijn van de betreffende mijnbouwonderneming. Alle gedupeerden moeten schade als gevolg van een mijnbouwactiviteit op eenvoudige en laagdrempelige wijze kunnen verhalen. Vanuit het hele land wordt hierbij vaak een parallel met Groningen getrokken. Belangrijk is echter dat de schaal, de omvang en de risico's van mijnbouwschade door de gaswinning in Groningen van een geheel andere orde zijn dan in Blija. Daarom roept de minister voor een passende, separate schaderegeling in het leven. Deze schaderegeling is ook van toepassing op de gaswinning in Blija. Waar in Groningen de schadeafhandeling volledig plaatsvindt in het publieke domein, wordt de schadeafhandeling in de rest van Nederland onder publieke regie gerealiseerd. Dit krijgt vorm in een overzichtelijke

			<p>procedure en een transparante behandeling en beoordeling van schadeclaims door een onafhankelijke en deskundige commissie, de Commissie Mijnbouwschade.</p> <p>Voor het goed functioneren van de Commissie Mijnbouwschade is een objectief en transparant landelijk schadeprotocol essentieel. Dit zal de commissie een leidraad geven voor het vormen van een oordeel over een ingediende schadeclaim, over de aanspraak op vergoeding en over de omvang van de door de mijnbouwonderneming uit te keren schadevergoeding. Daarbij zet de minister zich ervoor in dat schadeclaims van relatief beperkte omvang ruimhartig en snel zullen worden beoordeeld en afgehandeld. Dit wordt verder uitgewerkt in het landelijk schadeprotocol waarvan de vormgeving ook wordt afgestemd met vertegenwoordigers van gemeenten. Met dit schadeprotocol komt de minister tegemoet aan de wensen van indiener en de hoofdpunten van het Friesch Manifest.</p>
5w	0027	Zienswijze	<p>Vooralsnog is indiener er niet van overtuigd dat de voorstellen voor een uniform gedragen landelijk schadeprotocol die gedaan zullen worden, kunnen leiden tot beleid waarvoor in de omgeving waarin het gas gewonnen gaat worden voldoende draagvlak bestaat. Indiener is bovendien van mening dat de besluitvorming over de uitbreiding van de gaswinning in Blija pas zou moeten plaatsvinden, nadat ook duidelijk is hoe de randvoorwaarden zoals het schadeprotocol en het monitoren er uit gaat zien.</p>
		Antwoord	<p>De minister stelt dat de huidige schaderegeling voldoende is om in te kunnen instemmen met het winningsplan. Dat het landelijk protocol nog niet gereed is, is geen reden dat niet kan worden ingestemd met een winningsplan. Dit</p>
5x	0031	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat waardedaling van huizen dienen worden te vereffend.</p>
		Antwoord	<p>De waarde van een huis is een momentopname. De waarde is onder meer afhankelijk van conjuncturele ontwikkelingen als van het onderhouden van het bouwwerk. Zo kan de waarde van een bouwwerk stijgen in een periode van conjuncturele hoogtij en indien de schade aan het einde van zo'n periode optreedt, zal de waarde van het bouwwerk hoger zijn dan tijdens de bouwkundige opname. De minister zal daarom niet een vooraf uit te voeren waardebeoordeling van gebouwen voorschrijven aan NAM voor de gaswinning Blija. Wel valt eventuele waardedaling van een huis of bedrijfspand door gaswinning onder schade door mijnbouw. Als een oorzakelijk verband tussen de schade en de gaswinning van NAM wordt vastgesteld, dan moet de NAM deze schade vergoeden (artikel 6:177 van het Burgerlijk Wetboek).</p>
		Conclusie	<p>Naar aanleiding van de ingediende zienswijzen is artikel 2 van het instemmingsbesluit met het winningsplan Blija gewijzigd. De minister heeft voorgeschreven dat NAM aan de minister binnen 3 maanden na inwerkingtreding van dit besluit een plan van aanpak overlegt, waaruit blijkt of het monitoringsnetwerk boven het effectgebied van de voorkomens Blija-Ferwerderadeel, Blija-Zuidoost en Blija-Zuid afdoende is om de grondversnellingen in het effectgebied te monitoren en</p>

			eventuele grondtrillingen te kunnen toewijzen aan deze voorkomens. Indien blijkt dat het netwerk niet afdoende is, geeft NAM. in het plan van aanpak gemotiveerd aan hoeveel versnellingsmeters worden bijgeplaatst, op welke plaatsen dat gebeurt en het tijdsbestek waarbinnen zij worden geplaatst. Indien versnellingsmeters dienen te worden bijgeplaatst, dienen deze in ieder geval binnen 9 maanden na inwerkingtreding van dit besluit ter aansluiting op het KNMI-netwerk zijn aangeboden aan het KNMI.
6			<i>Natuur en milieu</i>
6a	R024	Zienswijze	Indiener stelt dat de gaswinning plaatsvindt in een voor verzilting gevoelig gebied. En voor verzilting bestaat nog geen afdoende oplossing. Door zeespiegelstijging verwacht indiener al een toename van de verzilting. Bodemdaling door gaswinning versterkt dit effect. In de reactie bevestigt de minister dit maar geeft de minister tevens aan dat verzilting meerdere oorzaken heeft waar gaswinning slechts beperkt aan bijdraagt. Daarom worden hieromtrent geen voorschriften gesteld. Daarmee ontstaat het risico dat dit onderwerp aan de aandacht ontsnapt en dat zou indiener betreuren. Hoewel de invloed van bodemdaling op de verzilting mogelijk lastig exact te kwantificeren is, vraagt indiener toch om het opleggen van een verplichting aan de initiatiefnemer om op zijn minst de consequenties van gaswinning voor dit aspect zo goed mogelijk in beeld te brengen, inclusief de mogelijkheden om de schade te herstellen, als onderdeel van de reeds bepleite invulling van het voorzorgprincipe.
		Antwoord	De kuststreek en de Waddenzee zijn voor verzilting gevoelige gebieden. In het binnendijkse gebied is verzilting een toenemend probleem waarvoor nog geen afdoende oplossing bestaat. Verzilting wordt voornamelijk veroorzaakt door zeespiegelstijging en grondwateronttrekkingen. Bodemdaling door gaswinning kan verzilting versterken. Verzilting door de gaswinning dient uiteraard zoveel mogelijk worden voorkomen. Op NAM rust de plicht om alle maatregelen te nemen die redelijkerwijs gevegd kunnen worden om schade door verzilting door gaswinning te voorkomen. Voor de beoordeling van het winningsplan volgt de minister het toetsingskader van de Mbw en het Mbb. De minister betreft bij zijn instemming met het winningsplan het belang van de veiligheid voor omwonenden, het voorkomen van schade aan gebouwen of infrastructurele werken of de functionaliteit daarvan en het voorkomen van nadelige gevolgen van natuur en milieu. De instemming die de minister verleent op basis van dit toetsingskader, eventueel onder beperkingen of voorschriften, laat onverlet dat eventuele schade die optreedt als gevolg van de verzilting door de gaswinning naar de maatstaven van het Burgerlijk Wetboek moet worden vergoed.
6b	R033, 0023	Zienswijze	Indieners stellen dat in het verleden per jaar gemiddeld reeds 45.000 m ³ gas is afgeblazen en afgefakkeld in Blija.

		Antwoord	De minister stelt dat bovengrondse milieueffecten van de mijnbouwwinrichting, zoals het affakkelen, worden beoordeeld in de omgevingsvergunning. De vigerende omgevingsvergunning voor Blija-Ferwerderdeel-1 met het kenmerk DGETM-EO/16054188 is verleend op 21 april 2016. De omgevingsvergunning stelt hier voorschriften voor. SodM houdt toezicht op de naleving van deze voorschriften
6c	R033	Zienswijze	Indiener stelt dat de bodemdaling door gaswinning effect heeft op de Waddenzee en de zandhonger voedt. De Waddengebied is een kwetsbaar gebied dat door Unesco is uitgeroepen tot Werelderfgoed, een status waar indiener veel waarde aan hecht en belangrijk is voor natuur.
		Antwoord	De effecten van de bodemdaling door gaswinning op de Waddenzee dienen te worden getoetst op grond van de Wet natuurbescherming. Gezien de maximale bodemdaling in 2035 in relatie met Natura 2000-gebied de Waddenzee concludeert de minister, mede op basis van de onderliggende adviezen van SodM dat door de bodemdaling als gevolg van de gaswinning geen nadelige gevolgen voor natuur en milieu zullen ontstaan. Uit de Seismische Risico Analyse blijkt dat de Blija gasvelden in risicocategorie I vallen. Negatieve gevolgen voor natuur en milieu door bodemtrillingen zijn dan ook niet te verwachten. Effecten van bodemtrilling op natuur worden derhalve niet nader beschouwd. De kans op nadelige meetbare effecten van bodemtrilling op het Natura 2000-gebied de Waddenzee worden, gezien de aard van de trillingen niet verwacht. De Waddenzee is op de Werelderfgoedlijst (UNESCO) geplaatst en voldoet aan de gestelde voorwaarden van adequate bescherming voor dit gebied op basis van de vigerende wet- en regelgeving en de planologische kernbeslissing Derde Nota Waddenzee (pkb Waddenzee). Het Werelderfgoed is geografisch beperkt tot het gebied waarop de pkb Waddenzee betrekking heeft. Het gasveld Blija-Ferwerderadeel is gelegen onder het pkb-gebied. Op toelichtende kaart 17 van de pkb Waddenzee staan de bestaande gaswinning onder de Waddenzee weergegeven. Op basis van deze kaart is de gaswinning uit het gasveld Blija-Ferwerderadeel een bestaande gaswinning. Het rijksbeleid met betrekking tot de Waddenzee is thans te vinden in titel 2.5 van het Barro (Besluit algemene ruimtelijke ruimtelijke ordening, dat voor de Waddenzee en het Waddengebied materieel hetzelfde beoogt te regelen als de pkb Waddenzee.
6d	0001, 0010, 0018, 0026, 0027, 0028, 0029, 0031, 0034	Zienswijze	Indiener stelt dat voor dit plan een passende beoordeling, zoals bedoeld in de Wet natuurbescherming, had moeten worden opgesteld. Indiener stellen dat Blija gelegen is in het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee. Het buitendijks gebied is van een bijzondere schoonheid, nergens mee te vergelijken. De luchten zijn elk moment van de dag anders, het is hier echt stil en 's nachts is het pikdonker. Net zo belangrijk is het dat dit gebied aantrekkelijk is voor veel vogels om te foerageren. En op de kwelders zijn tal van beschermde plantensoorten te vinden.
			Effecten op Natura 2000-gebieden dienen te worden getoetst op grond van de Wet natuurbescherming. Als significante negatieve effecten niet op voorhand kunnen worden uitgesloten, dient door de initiatiefnemer een passende beoordeling te worden uitgevoerd.

			<p>Bodemdaling door gaswinning heeft in principe geen effect op de morfologische ontwikkeling van de Waddenzee. Mits de bodemdaling snelheid in cumulatie met de zeespiegelstijging gemiddeld niet meer dan 5 tot 6 millimeter per jaar bedraagt, kunnen wadplaten meegroeien door de aanvoer van zand en slib uit de Noordzeekustzone. Voor waddenwinningen die relatief veel bodemdaling veroorzaken, zijn monitoringprogramma's vastgesteld en zijn rapportage- en evaluatiestructuren georganiseerd. Jaarlijks worden de bodemdalingsnelheden gerapporteerd aan het bevoegd gezag. Wanneer deze snelheden in cumulatie met zeespiegelstijging te hoog zouden worden of dreigen te worden, kan de minister besluiten de gasproductie in te perken ("Hand Aan de Kraan-principe"). De gaswinning Blija veroorzaakt nauwelijks bodemdaling onder de wadplaten. Gedeeld door de oppervlakte van het Borndiep betreft dit 1,6 millimeter per jaar. Effecten van deze bodemdaling op de Waddenzee kunnen daarmee op voorhand worden uitgesloten. De onderhavige wijziging leidt niet tot een verandering in de voorspelde daling in de eindfase van de winning. De geprognoseerde toename van de bodemdaling van start tot de eindfase van de productie van de gasvelden vanaf Blija is kleiner dan 2 centimeter. Cumulatie met bodemdaling veroorzaakt door gaswinning vanaf de locatie Moddergat is beperkt. De SRA toont dat de Blija gasvelden in risicocategorie I vallen. Negatieve gevolgen voor natuur en milieu door bodemtrillingen zijn dan ook niet te verwachten. Effecten van bodemtrilling op natuur worden derhalve niet nader beschouwd. De kans op nadelige meetbare effecten van bodemtrilling op het Natura 2000-gebied worden, gezien de aard van de trillingen, als verwaarloosbaar geacht. Doordat de onderhavige wijziging niet leidt tot een verandering in de voorspelde daling in de eindfase van de winning en de kans op nadelige meetbare effecten van bodemtrilling op het Natura 2000-gebied, gezien de aard van de trillingen, als verwaarloosbaar worden geacht kunnen significante negatieve effecten op voorhand worden uitgesloten en hoeft de initiatiefnemer geen passende beoordeling uit te voeren.</p>
6e	0005	Zienswijze	<p>Indiener stelt dat de rol van de toezichthouder SodM uitgebreid wordt toegelicht wanneer het gaat over het Waddengebied. SodM kan de gaswinning bij problemen aan banden leggen en eventueel overgaan tot een algemene stop maatregel. Echter recentelijk is er sprake van vele incidenten, zoals o.a.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - condensaat lekkage bij putten; - langdurig affakkelen bij hydraulische stimulatie, waar mens en milieu blootgesteld worden aan chemicaliën; - een in zee schuivend, lang verlaten, boorplatform Ameland, waarbij SodM NAM reeds eerder op haar saneringsverplichting gewezen had, echter zonder resultaat. Met alle vervuilende effecten van zware metalen voor strand, zee, mens en dieren.

		Antwoord	Behalve in de Mbw worden in een groot aantal andere wetten en regelingen regels gesteld die betrekking hebben op mijnbouwwerken. Wanneer het om mijnbouwwerken gaat, houdt SodM mede toezicht op de naleving van die andere wetten en regelingen. SodM heeft tot taak om toe te zien op alle regels die bij of krachtens enige andere wet met betrekking tot mijnbouwwerken of mijnbouwactiviteiten worden gesteld voor zover de minister hiervoor is aangewezen als bevoegd gezag. Hiervoor zijn ook de toezichthoudende bevoegdheden aan SodM toegeedeeld. De incidenten (op andere mijnbouwrichtingen), waar indiener naar verwijst, zijn incidenten die binnen de kaders van de omgevingsvergunningen, die voor deze locaties gelden, dienen te worden afgehandeld. Daarin zijn voorschriften gesteld om de kans te beperken dat dergelijke incidenten zich kunnen voordoen. De incidenten die zich hebben voorgedaan worden dan ook vanuit die kaders opgevolgd. De vigerende omgevingsvergunning voor Blija-Ferwerderadeel-1 met het kenmerk DGETM-EO/16054188 is verleend op 21 april 2016.
6f	0009, 0011, 0013, 0015, 0016, 0017, 0020, 0023, 0025	Zienswijze	Indieners stellen dat er geen enkele aandacht is gegeven aan de risico's van contaminatie van het grondwater. Recente metingen bij de Hegebeintumerdyk hebben extreme waarden van barium aangetoond. De herkomst van deze extreme waarden is voornamelijk onduidelijk. Er wordt op grote schaal bariumsulfaat gebruikt bij het boren van winningsputten als smeer- dan wel afdichtmiddel. Indieners verzoeken NAM te verplichten grondwateronderzoek te doen in een straal van 5 km rondom de winningslocatie Blija en de resultaten te rapporteren voordat een beslissing kan worden genomen op deze aanvraag.
		Antwoord	De minister stelt dat hij kennis heeft genomen van het Verkennend bodemonderzoek ter plaatse van de Easterbeintumerdyk 4 in Blije. Het onderzoek geeft aan dat sterk verhoogde concentratie aan barium in het grondwater zijn geconstateerd. Volgens de conclusies van dit onderzoek is er vermoedelijk sprake van een natuurlijke verhoging. Op basis van dit onderzoek is er geen relatie vast te stellen met de gaswinning te Blija. Op basis van de gemeten gehalten in de grond kan geconcludeerd worden dat er geen milieuhygiënische belemmeringen zijn voor het huidige en toekomstig gebruik van de locatie. Gelet op de heersende grondwaterstand zijn in de huidige situatie geen actuele gezondheidsrisico's te verwachten. Het risico op bodemverontreiniging is beoordeeld in het kader van een omgevingsvergunning voor de mijnbouwrichting. De vigerende vergunning voor de inrichting Blija Ferwerderadeel 1 is de vergunning van 21 april 2016 met als kenmerk DGETM-EO / 16054188. De minister ziet daarom af voor te schrijven bij het instemmingsbesluit grondwateronderzoek te doen in een straal van 5 km rondom de winningslocatie Blija en de resultaten te rapporteren.
6g	0009, 0013	Zienswijze	Indieners stellen dat gaswinning de bodem in Blija verontreinigt en daarom schadelijk is voor de gezondheid van mens en dier.
		Antwoord	De stelling dat door gaswinning de bodem in Blija verontreinigd raakt is niet juist. NAM dient haar installaties zo te bouwen, onderhouden en te beheren dat het risico op bodemverontreiniging

			verwaarloosbaar klein is. Het Activiteitenbesluit en de omgevingsvergunning bevatten regels hieromtrent die door NAM dienen te worden nageleefd. SodM ziet toe op deze naleving. Indien toch door een incident bodemverontreiniging ontstaat, dient NAM deze verontreiniging te saneren in het kader van de Wet bodembescherming. SodM hanteert een strikt controlebeleid waardoor de kans op bodemverontreiniging zeer gering is. Gevaar voor de volksgezondheid door het optreden van incidenten is niet te verwachten.
6h	0009, 0013, 0014, 0018, 0026, 0028, 0029, 0034	Zienswijze	Indiener stellen dat er sprake is van negatieve en onomkeerbare milieueffecten. Indiener wijzen met name om de risico's op verzilting door de gaswinning. Verzilting heeft gevolgen voor natuur en milieu.
		Antwoord	De gaswinning vindt plaats in de kuststreek en onder de Waddenzee. In het binnendijkse gebied is verzilting een toenemend probleem waarvoor nog geen afdoende oplossing bestaat. Verzilting wordt voornamelijk veroorzaakt door zeespiegelstijging en grondwateronttrekkingen. Bodemdaling door gaswinning kan verzilting versterken, maar omdat verzilting een gevolg is van meerdere oorzaken waaraan gaswinning slechts beperkt kan bijdragen wordt in het instemmingsbesluit geen gedetailleerde vaststelling van de verzilting gesteld.
6i	0019	Zienswijze	Indiener stelt dat zeespiegelstijging als gevolg temperatuurstijging met het smelten van ijskappen en gletsjers de grootste bedreiging voor de Waddenzee is met een combinatie van geulen en droogvallende platen. Als de snelheid van de zeespiegelstijging groter wordt dan de sedimentatiecapaciteit van de Waddenzee zal afname van het plaatareaal gevolgd door totale verdrinking het gevolg zijn. Volgens de laatste wetenschappelijke inzichten neemt de versnelling van de zeespiegelstijging de komende decennia al dusdanig toe, dat dit verdrinkingsrisico reëel is. Extra bodemdaling als gevolg van gaswinning versnelt dit proces. Dit is bovenop het algemene argument van het terugdringen van de uitstoot van broeikasgassen een extra zwaar argument om in ieder geval te stoppen met gaswinning uit velden onder de Waddenzee. Het instemmen met het winningsplan is tevens strijdig met het advies van de Deltacommissaris, die aangeeft dat bodemdaling in laaggelegen gebieden niet wenselijk is.
		Antwoord	Natuur en milieu is, naast kosten en techniek en omgeving, één van de pijlers voor besluitvorming over de gaswinning bij Blija. De effecten op natuur en milieu komen in de besluitvorming terug in de procedure van een omgevingsvergunning. Gaswinning onder de Waddenzee vindt plaats met toepassing van het 'Hand aan de Kraan'-principe. Dit houdt in dat de minister de gaswinning zal beperken of stoppen als dat nodig is om de natuur in het gebied te beschermen. Uitgangspunt is dat de natuurlijke zandtoevoer (sedimentatie) de door de gaswinning veroorzaakte bodemdaling en de zeespiegelstijging kan bijhouden, en dat de natuurlijke kenmerken van de Waddenzee niet worden aangetast.

			Als onderdeel van het 'Hand aan de Kraan'-principe wordt de beschikbare gebruiksruimte elke vijf jaar aangepast op basis van een geactualiseerd beleidsscenario voor de zeespiegelstijging. In dit beleidsscenario wordt, op basis van de meest recente meetresultaten en de laatst beschikbare klimaatmodellen, steeds een nieuwe inschatting gemaakt voor de zeespiegelstijging voor de periode van de delfstofwinning.
6j	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat het waddengebied een uniek gebied is in de wereld. Een bijzonder landschap dat niet voor niets op de lijst van UNESCO is geplaatst. Een deel van het gasveld Blija-Ferwerderadeel ligt onder de Waddenzee, waartoe ook het gehele buitendijkse gebied behoort. Indiener verwijst naar het standpunt dat op 23 januari jl. werd ingenomen door de provincie Fryslân, dat geen enkel winningsplan nog wordt goedgekeurd voor het winnen van gas onder de Waddenzee.
		Antwoord	De effecten op de Natura 2000-gebieden dienen te worden getoetst op grond van de Wet natuurbescherming. Gezien de maximale bodemdaling in 2035 in relatie met Natura 2000-gebied de Waddenzee concludeert de minister, mede op basis van de onderliggende adviezen van SodM dat door de bodemdaling als gevolg van de gaswinning geen nadelige gevolgen voor natuur en milieu zullen ontstaan. Uit de SRA blijkt dat de Blija gasvelden in risicocategorie I vallen. Negatieve gevolgen voor natuur en milieu door bodemtrillingen zijn dan ook niet te verwachten. Effecten van bodemtrilling op natuur worden derhalve niet nader beschouwd. De kans op nadelige meetbare effecten van bodemtrilling op het Natura 2000-gebied de Waddenzee worden, gezien de aard van de trillingen niet verwacht. De Waddenzee is op de Werelderfgoedlijst (UNESCO) geplaatst en voldoet aan de gestelde voorwaarden van adequate bescherming voor dit gebied op basis van de vigerende wet- en regelgeving en de pkb Waddenzee. Het gasveld Blija-Ferwerderadeel is gelegen onder het pkb-gebied. Op toelichtende kaart 17 van de pkb Waddenzee staan de bestaande gaswinning onder de Waddenzee weergegeven. Op basis van deze kaart is de gaswinning uit het gasveld Blija-Ferwerderadeel een bestaande gaswinning. Het rijksbeleid met betrekking tot de Waddenzee is thans te vinden in titel 2.5 van het Barro, dat voor de Waddenzee en het Waddengebied materieel hetzelfde beoogt te regelen als de pkb Waddenzee. De minister is op de hoogte van de aangenomen motie van Provinciale Staten van de provincie Friesland om er bij de minister op aan te dringen om geen enkel winningsplan goed te keuren voor het winnen van aardgas onder de Waddenzee vanuit bestaande en nieuwe boorlocaties en in plaats daarvan positieve keuzes te maken voor een duurzame energietransitie. Met het Energieakkoord zet het kabinet vol in op energiebesparing en hernieuwbare energie. De komende decennia zullen fossiele brandstoffen echter ook nodig blijven. Nederland gaat geleidelijk van het aardgas af en stapt over op duurzame energiebronnen zoals wind, zon en aardwarmte. Zolang huishoudens en bedrijven nog afhankelijk zijn van aardgas voor bijvoorbeeld verwarmen of koken, blijft gaswinning of import van gas nog noodzakelijk. Op voorwaarde dat dit

			veilig en verantwoord kan, heeft gaswinning in eigen land de voorkeur boven gasimport. Dit is namelijk beter voor het klimaat, aangezien het transporteren van gas veel broeikasgas uitstoot veroorzaakt.
6k	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat de minister geen rekening heeft gehouden met de biovergister bij Holwerd.
		Antwoord	Zowel NAM als de minister hebben rekening gehouden met de biovergister bij Holwerd. TNO heeft de inputparameters voor de verschillende stappen van de risicoanalyse gecontroleerd en stemt in met de verkregen resultaten van de NAM. Uit figuur 12-2 blijkt dat NAM rekening houdt met de locatie van de biovergister in Holwerd in de SRA. Bij een te verwachte bodemdaling van maximaal 4 cm is, op basis van de adviezen van SodM, TNO en Tcbb, naar het oordeel van de minister redelijkerwijs geen schade aan bouwwerken, zoals de biovergister in Holwerd, te verwachten. Plaatsing in de laagste risicocategorie houdt in dat de kans op geïnduceerde bevingen en schade aan gebouwen, zoals de biovergister in Holwerd, als gevolg daarvan beperkt is. Daarom worden er geen nadelige effecten aan de biovergister in Holwerd verwacht als gevolg van de gaswinning.
6l	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat bij de winning en productie van aardgas Radon kan vrijkomen.
		Antwoord	Indien bij de winning van aardgas radioactief materiaal wordt gewonnen dient dit afgevoerd te worden naar een erkende verwerker, conform de daarvoor geldende regelgeving. De Autoriteit Nucleaire Veiligheid en Stralingsbescherming ziet hier op toe.
6m	0032	Zienswijze	Indiener stelt dat indien er geen of nauwelijks bodemdaling wordt veroorzaakt, de minister het Hand aan de Kraanprincipe niet hoeft toe te passen. Wanneer er echter, ondanks alle voorspellingen, toch sprake is van een onaanvaardbare bodemdaling, kan de minister middels dit principe adequaat ingrijpen. Indiener ziet daarom ook niet in waarom de minister dit principe niet alsnog van toepassing kan verklaren op de graswinning rondom Blija.
		Antwoord	Het uitgangspunt is dat er als gevolg van gaswinning geen significante negatieve gevolgen optreden op de beschermde natuurwaarden van het Natura 2000-gebied Waddenzee. Indien de totale bodemdaling in combinatie met de zeespiegelstijging het meegroeivermogen in het betreffende kombergingsgebied overschrijdt of dreigt te overschrijden, zal het 'hand aan de kraan'-principe worden toegepast en zal de betreffende delfstofwinning worden beperkt of stopgezet. Op de gaswinning Blija is dit principe niet van toepassing. Dit komt doordat deze gaswinning nauwelijks bodemdaling onder de wadplaten veroorzaakt. De bodemdalingssnelheid wordt berekend door het bodemdalingsvolume in het Borndiep per jaar te bepalen en te delen door de oppervlakte van Borndiep. Gedeeld door de oppervlakte van het Borndiep betreft de bodemdalingssnelheid minder dan 1 mm per jaar. Effecten van deze bodemdaling op de Waddenzee kunnen daarmee op voorhand worden uitgesloten. Het toepassen van het hand-aan-de-kraan-principe op de gaswinning te Blija is disproportioneel.

		Conclusie	Een reactie op de zienswijze ten aanzien van natuur en milieu is opgenomen in de Nota van Antwoord onder punt 6. De zienswijzen met betrekking tot natuur en milieu hebben geen aanleiding gegeven om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija te wijzigen.
7			<i>Overig</i>
7a	R022, 0010, 0023	Zienswijze	Indieners stellen dat de minister wat betreft communicatie steken heeft laten vallen. Allereerst hoorden indieners op 8 januari 2019 via de mail van de beoogde informatiemarkt op 16 januari 2019. Op woensdag 9 januari stond de kennisgeving en uitnodiging in de krant, die de bewoners van het buitengebied rondom Blija niet ontvingen. Op de informatiemarkt stonden de verschillende organisaties samen in een ruimte informatie te geven, terwijl er toch duidelijk sprake zou moeten zijn van verschillende rollen binnen deze procedure.
		Antwoord	Om de omgeving te informeren is een kennisgeving van het ontwerp-instemmingsbesluit met het winningsplan Blija gepubliceerd in de Nieuwe Dockumer Courant en Weekblad Actief. In deze kennisgeving is in het kort de inhoud van het besluit beschreven. Er stond aangegeven waar het besluit was te downloaden en in te zien. Eveneens werd de informatiebijeenkomst van 16 januari aangekondigd. Op 8 januari is een aankondiging aan alle decentrale overheden verzonden dat het ontwerp-instemmingsbesluit ter inzage ligt van 10 januari tot en met 20 februari 2019. Rekening houdend met de belangen van zowel de aanvrager (NAM) als de omgeving is besloten om de start van de ter inzagelegging, de kennisgeving en de informatiebijeenkomst niet in de kerstvakantie plaats te laten vinden, zodat eenieder in de gelegenheid is hier kennis van te nemen. Op deze informatiemarkt waren de betrokken organisaties aanwezig met elk hun eigen informatiepanelen en beantwoorden zij vragen en geven zij informatie vanuit hun eigen verantwoordelijkheid. Van alle personen was duidelijk zichtbaar middels naambordjes welke organisatie zij vertegenwoordigden.
7b	0023	Zienswijze	De Vereniging Dorpsbelang Blija e.o. besloot om zelf een informatieavond te organiseren, om op die manier de inwoners te informeren over de plannen. Het ministerie werd verzocht om aanwezig te zijn voor de beantwoording van eventuele technische vragen, maar dit verzoek werd helaas afgeslagen met het argument dat vragen gesteld hadden kunnen worden op de informatiemarkt.
		Antwoord	Zoals de minister aangegeven heeft bij de organisatie van deze informatieavond, heeft de minister de informatie verstrekt op de informatiemarkt van 16 januari. Er was voldoende gelegenheid tot het stellen van vragen door omwonenden evenals door de organisatoren van de eigen informatieavond.

7c	R033, 0005, 0032	Zienswijze	Indiener stelt dat het nog beter uitleggen van iets wat toch gaat gebeuren de zorg niet weg neemt en bijdraagt aan het imago van de gevolgen van gaswinning en de problemen van burgers door gaswinning. Informatievoorziening over gaswinning, risico's, effecten en schade-procedures dient duidelijk, begrijpelijk en toegankelijk te zijn via één loket;
		Antwoord	De minister stelt dat betreffende het winningsplan Blija de communicatie vanuit de NAM en de minister naar burgers zorgvuldig en publieksvriendelijk moet zijn, zodat burgers gedegen, consistent en transparant worden geïnformeerd over de (gevolgen van de) gaswinning. Er is een informatiebijeenkomst georganiseerd in de Blija regio waar men zich kon laten informeren over de gaswinning. De minister is van oordeel dat transparante communicatie zorgen bij bewoners kan verminderen.
7d	0031	Zienswijze	Indiener stelt absoluut niet te weten dat er al gas gewonnen werd in de regio Blija-zuidoost. Al vanaf 2012.
		Antwoord	De minister stelt dat de winning uit het voorkomen Blija-Zuidoost reeds is gestart in 2001. De minister stelt dat in 2012 kennisgeving is gedaan in de Staatscourant van het besluit tot instemming met de winning in Blija-Zuid. Informatie over deze winningen is te vinden op de website www.nlog.nl . De minister kan zich voorstellen dat niet iedereen deze bronnen actief volgt. De minister is daarom sinds 2017 gestart met het actiever informeren van de omgeving over gaswinning.
7e	R022, R024, R033, 0032	Zienswijze	Indiener roepen op tot een betere verdeling tussen de lusten en lasten in een winningsgebied vanuit de overtuiging dat de leefbaarheid en de economisch vitaliteit in deze regio op peil moeten blijven, minimaal het huidige peil, maar sterkere leefbaarheidsimpulsen zouden in een gebied waar de krimpproblematiek zich aandient ook zeker op zijn plaats zijn. In de communicatie met de Tweede Kamer heeft de minister toegezegd dat de minister in samenwerking met de energiesector, overheden en maatschappelijke organisaties die lusten- en lastenverdeling nader te verkennen. In het ontwerp-instemmingsbesluit meldt de minister dat de brancheorganisatie van de mijnbouwmaatschappijen, de NOGEPa, ter zake een gedragscode heeft uitgebracht over een evenwichtiger verdeling van de lusten en lasten. Deze materie zou van de kant van de minister kunnen worden ingestoken. De mate van vrijblijvendheid op dit stuk van zaken sluit niet langer aan bij de maatschappelijke beleving van de balans in de woon- en leefomgeving. De leefbaarheid en economische vitaliteit in de winningsgebieden dient op peil te blijven en er dient een goede balans te zijn tussen de lusten en lasten in het gebied.
		Antwoord	De minister verkent samen met de energiesector, decentrale overheden en maatschappelijke organisaties de lusten- en lastenverdeling voor mijnbouw, hernieuwbare energie en het hoogspannings- en gastransportnet. Op 7 september 2017 heeft NOGEPa de 'Gedragscode gaswinning kleine velden' uitgebracht. Hierin wordt onder andere aangegeven hoe operators, zoals de NAM, bijdragen aan een evenwichtiger verdeling van lusten en lasten in de omgeving

			van een mijnbouwlocatie. De minister ziet deze maatschappelijke randvoorwaarden als maatschappelijke verantwoordelijkheden van de NAM die losstaan van de beoordeling op grond van art 36 van de Mijnbouwwet. Navraag leerde de minister dat de NAM in dit gebied heeft bijgedragen aan initiatieven ten behoeve van de regio Blija. De NAM doet hier van verslag op haar website.
7f	0005, 0019, 0023, 0027	Zienswijze	Indiener stelt dat klimaatverandering als gevolg van de toegenomen uitstoot van CO ₂ en vergelijkbare gassen noodzaakt om het gebruik van fossiele brandstoffen, waaronder aardgas, op zo kort mogelijke termijn geheel of vrijwel geheel te beëindigen. Uit het voorstel om in te stemmen met dit winningsplan van NAM voor de velden Blija blijkt niet, dat de minister de energiebesparing en energietransitie voldoende serieus neemt.
		Antwoord	De minister stelt dat klimaatverandering als gevolg van de toegenomen uitstoot van CO ₂ en vergelijkbare gassen noodzaakt om het gebruik van fossiele brandstoffen af te bouwen. De minister is zich bewust van de omgeving waarin mijnbouwactiviteiten plaatsvinden en onderschrijft het belang van het lokale duurzaamheidsbeleid. Instemming met een winningsplan is echter niet de plaats voor discussie over andere vormen van energie. De minister waardeert de ambities van de decentrale overheden op het gebied van duurzaamheid, met doelstellingen over lokale opwekking van duurzame energie en bijdragen aan de energietransitie. Deze zienswijze ziet echter niet op toetsingsgronden in de Mijnbouwwet en leidt dus niet tot het opnemen van een voorschrift in het instemmingsbesluit. In de brief van 30 mei 2018 (Kamerstukken II 2017-2018, 33529, nr. 469) met betrekking tot gaswinning uit de kleine velden en energietransitie legt het kabinet de prioriteit bij een zo snel mogelijke transitie naar duurzame energie. Zolang dat nodig is om tegemoet te komen aan de (afnemende) Nederlandse aardgasvraag, wil het kabinet het aardgas uit de kleine velden winnen, waar en voor zover dit veilig kan. Dit beleid is toegelicht in paragraaf 2 van het instemmingsbesluit.
7g	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat het ministerie tijdens de informatiemarkt aangaf, dat er vanaf 2019 in heel Nederland geen nieuwe vergunningen meer worden afgegeven om proefboringen te laten uitvoeren.
		Antwoord	De minister stelt dat het regeerakkoord ingaat op verlaging van de gaswinning uit het Groningenveld. In het regeerakkoord staat daarnaast dat er geen nieuwe opsporingsvergunningen op land worden afgegeven deze kabinetsperiode, en dat bestaande opsporingsvergunningen van kracht blijven. In het geval van de in Blija is er sprake van bestaande winningen waarvoor een wijziging van het winningsplan plaatsvindt.
7h	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat instemmingsbesluit in strijd is met het huidige regeerakkoord. Het kabinet heeft duidelijk aangegeven de gaswinning terug te schroeven en Nederland minder afhankelijk te maken van gas.

		Antwoord	Het wettelijk kader voor winningen, dat mede is gebaseerd op het beleid dat men import wil beperken en daarom het gas uit kleine gasvelden wil winnen, stelt geen voorwaarden aan de hoogte van de productie uit de velden. In de brief van 30 mei 2018 (Kamerstukken II 2017-2018, 33529, nr. 469) met betrekking tot gaswinning uit de kleine velden en energietransitie legt het kabinet de prioriteit bij een zo snel mogelijke transitie naar duurzame energie. Zolang dat nodig is om tegemoet te komen aan de (afnemende) Nederlandse aardgasvraag, wil het kabinet het aardgas uit de kleine velden winnen, waar en voor zover dit veilig kan.
7i	0027	Zienswijze	Indiener stelt dat er niet moet worden ingestemd met het verzoek van NAM om de duur van het vigerende winningsplan voor de velden in Blija te verlengen en om 3 nieuwe putten te mogen boren. Liever zag indiener dat het verzoek zoals dat is gedaan, zou worden afgekeurd en dat in plaats daarvan het beleid wordt gericht op het realiseren van de duurzame energietransitie. Indiener vraagt zich af hoe het kan dat er door de minister wordt gesteld minder productie uit het Groningenveld leidt niet tot meer productie uit de kleinere velden, terwijl uit de informatie over het ontwerp-instemmingsbesluit winningsplan Blija klip en klaar blijkt dat door de extra putten en het langer winnen van gas er wel degelijk veel meer gas gewonnen gaat worden. Daar wordt tevens een ander criterium aangegeven om gas te winnen, namelijk dat het kabinet het aardgas uit kleine velden wil winnen, waar en voor zover dit veilig kan. De burger wordt hiermee helaas weer op het verkeerde been gezet, door het afgeven van dubbele boodschappen.
		Antwoord	Het stoppen met de gaswinning in Groningen wordt niet opgevangen door meer gaswinning in deze kleinere velden. Dit tekort wordt opgevangen met het importeren van gas en het verlagen van de gasvraag.
7j	0006	Zienswijze	Indiener stelt dat op de informatieavond van 16 januari 2019 door TNO werd geopperd dat gaswinning beter vervangen zou kunnen worden door tijdelijke import van gas in plaats van winning uit kleine velden zoals Blija. Daarbij komt dat het gas dat uit Blija gewonnen wordt hoogcalorisch is en dus alleen geschikt is voor de industrie. En de industrie als grootste vervuiler moet in hoog tempo juist van het gas af. Hier geldt dat de burger de lasten draagt ten genoegen van de industrie.
		Antwoord	Er zijn meerdere mogelijkheden om aan de (afnemende) gasvraag te voldoen. Import van gas is daar één van. Wanneer aardgas veilig kan worden gewonnen is het wenselijk dit uit de Nederlandse bodem te winnen. Nederland is dan minder afhankelijk van gasimport en de schonere winning in Nederland beperkt ook de met de winning samenhangende mondiale uitstoot van CO ₂ . Er zijn mogelijkheden om door toevoeging van stikstof hoogcalorisch gas om te zetten naar laagcalorisch gas, wat in de gebouwde omgeving wordt gebruikt.
7k	0023	Zienswijze	Indiener vindt het ergerlijk dat de zienswijzeprocedure al op 10 januari is ingegaan, dus een week voordat de informatiemarkt werd gehouden. Indiener vindt de door het ministerie gevoerde procedure uiterst onzorgvuldig, niet gedegen, consistent en transparant.

		Antwoord	De minister is van oordeel dat met het organiseren van een informatiebijeenkomst tijdens de ter inzage periode waar medewerkers van het ministerie, SodM, TNO en NAM aanwezig waren, eenieder zich heeft kunnen laten informeren over het ontwerp-instemmingsbesluit en het winningsplan.
7l	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat de data om zienswijze in te kunnen dienen die in het ontwerp-instemmingsbesluit komen niet overeenkomen met die, die de minister in de Staatscourant en regiokrant publiceert.
		Antwoord	Op pagina 29 van het ontwerp-instemmingsbesluit staan inderdaad onjuiste data om zienswijze in te kunnen dienen vermeld. De data die de minister in de kennisgevingen in de Staatscourant en de regionale kranten heeft vermeld zijn leidend. Op grond van artikel 3:16 Awb bedraagt de termijn voor het naar voren brengen van zienswijzen zes weken. De termijn vangt aan met ingang van de dag waarop het ontwerp ter inzage is gelegd. Dit was op 10 januari 2019.
7m	R033	Zienswijze	Indiener stelt dat hun advies van 15 mei 2018 is opgesteld aan de hand van de informatie die indiener op dat moment beschikbaar hadden. Het advies van de Tcbb heeft indiener niet tijdig mogen ontvangen, zoals wel gebruikelijk is bij eerdere adviesverzoeken. Het advies is later nagestuurd omdat het rapport nog niet beschikbaar was ten tijde van de adviesperiode. Het weigeren van het uitbrengen van het advies leidt niet tot het opschorten van de procedure voor het indienen van adviezen. Indiener ontvangt de adviezen van SodM, TNO-AGE en Tcbb graag tijdig om zich volledig te laten informeren voordat indiener een advies afgeven.
		Antwoord	De minister streeft er naar om voorafgaand aan of tijdens de adviestermijn voor decentrale overheden op een winningsplan het advies van de Tcbb aan de overheden te verstrekken. In het kader van het winningsplan Blija heeft de minister 7 juni 2018 het advies van de Tcbb op het winningsplan Blija ontvangen. De adviestermijn voor decentrale overheden was toen reeds verstreken. De minister begrijpt de wens van de decentrale overheden om het advies van de Tcbb tijdig te ontvangen. Het winningsplan en de adviezen van SodM en TNO geven echter al alle informatie die redelijkerwijs nodig is voor het advies van de decentrale overheden.
7n	0032	Zienswijze	Indiener stelt dat er een grotere rol dient te zijn voor de lokale overheid;
		Antwoord	De decentrale overheden hebben op basis van artikel 34, vijfde lid, van de Mijnbouwwet adviesrecht op winningsplannen. Met betrekking tot het winningsplan Blija hebben de gemeente Dongeradeel en Ferwerderadeel (tegenwoordig Noardeast-Fryslân), de provincie Fryslân en het Wetterskip Fryslân hiervan gebruik gemaakt. De minister heeft deze adviezen betrokken bij het instemmingsbesluit met het winningsplan Blija.
7o	0005	Zienswijze	Indiener stelt dat uit de minister geen rekening houdt met de adviezen van gemeenten en provincie. Door de advisering en voorwaarden terzijde te leggen wekt de minister de indruk de adviezen en voorwaarden van betrokkenen niet serieus te nemen met name doordat er inhoudelijk niet op wordt ingegaan.

		Antwoord	Voor zover de adviezen betrekking hebben op het beoordelingskader van artikel 36 van de Mijnbouwwet worden de adviezen van de decentrale overheden meegenomen in de beoordeling van het winningsplan. Onderdelen van een advies die zien op andere zaken dan waar de toetsingsgronden op zien, kunnen niet leiden tot het opnemen van een voorschrift in het besluit. De minister is zich bewust van de omgeving waarin mijnbouwactiviteiten plaatsvinden en onderschrijft het belang van regionale belangen in de regio. In hoofdstuk 5.6 van het instemmingsbesluit is de minister dan ook ingegaan op deze onderdelen van de adviezen.
7p	0006	Zienswijze	Indiener stelt dat het ontbreken van een lijst met afkortingen het door de minister uitgebrachte instemmingsbesluit voor een gewone burger niet toegankelijker maakt.
		Antwoord	De minister is van oordeel dat niet alle gebruikte afkortingen voor iedereen bekend zijn. De minister heeft daarom wanneer een afkorting (voor de eerste maal) in het instemmingsbesluit wordt gebruikt deze voluit uitgeschreven.
7q	0019	Zienswijze	Indiener stelt dat de provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân adviseren om niet in te stemmen met deze wijziging van het winningsplan voor de velden Blija. Ook de gemeente Noardeast-Fryslân is in haar advies uiterst kritisch. Alleen de adviseurs die onderdeel zijn van het gasgebouw, zoals SodM, Mijnraad en Tcbb kunnen instemmen. Hieruit blijkt, dat alle regionale partijen adviseren om niet in te stemmen met dit winningsplan. Indiener sluit zich hierbij aan.
		Antwoord	De minister heeft begrip voor regionale belangen. Bij de beoordeling en instemming met het winningsplan gaat het om de winning van gas in de (diepe) ondergrond en wordt het planmatig gebruik en beheer daarvan beoordeeld en de kans op bodemdaling en bodemtrilling en de gevolgen die dat kan hebben (zie artikel 36 Mbw). De minister heeft de adviezen en zienswijzen, waaronder die van de provincie, gemeenten en het wetterskip, in de beoordeling betrokken. Instemming met het winningsplan vindt plaats op grond van een wettelijke toets. De aspecten die op de gronden uit artikel 36 Mbw betrekking hebben kunnen eventueel leiden tot voorschriften aan het besluit. De door de overheden ingebrachte beleidsmatige aspecten, worden betrokken bij de beleidsontwikkeling en zijn om die reden niet terug te vinden in het instemmingsbesluit.
7r	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat het dorp Blija middenin het UNESCO Werelderfgoed Waddenzee ligt. De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor dit kwetsbare gebied met zijn bijzondere geschiedenis. Men is hard bezig om de regio op een positieve manier op de kaart te zetten door middel van projecten als Sense of Place en Holwerd aan Zee. De inwoners van Blija en omstreken houden van de plek waar ze wonen en zijn er trots op.
		Antwoord	De Waddenzee is op de Werelderfgoedlijst (UNESCO) geplaatst en voldoet aan de gestelde voorwaarden van adequate bescherming voor dit gebied op basis van de vigerende wet- en regelgeving en de pkb Waddenzee. Het gasveld Blija-Ferwerderadeel is gelegen onder het pkb-gebied. Op toelichtende kaart 17 van de pkb Waddenzee staan de bestaande gaswinning onder de Waddenzee weergegeven. Op basis van deze kaart is de gaswinning uit het gasveld Blija-

			Ferwerderadeel een bestaande gaswinning. Het rijksbeleid met betrekking tot de Waddenzee is thans te vinden in titel 2.5 van het Barro, dat voor de Waddenzee en het Waddengebied materieel hetzelfde beoogt te regelen als de pkb Waddenzee. De minister is zich bewust van de omgeving waarin mijnbouwactiviteiten plaatsvinden en onderschrijft het belang van de Waddenzee. Bij de beoordeling van de zienswijzen is van belang te weten dat de af te wegen belangen en relevante feiten in het licht staan van het volgens de Mijnbouwwet te nemen instemmingsbesluit. Het winningsplan inclusief de adviezen worden getoetst en gewogen in het licht van de in de Mbw opgenomen toetsingsgronden zoals vervat in de artikelen 34, 35 en 36 van de Mbw. Daarbij horen niet de projecten Sense of Place en Holwerd aan Zee. Uitsluitend die zienswijzen die relevant zijn voor de beoordeling van een winningsplan aan de hand van de in de Mbw opgenomen gronden, kunnen door de minister bij het instemmingsbesluit worden betrokken en kunnen eventueel leiden tot voorschriften aan het instemmingsbesluit. Zienswijzen die zien op andere zaken dan waar de toetsingsgronden op zien, kunnen formeel juridisch geen rol spelen in het instemmingsbesluit van de minister en leiden dus niet tot het opnemen van een voorschrift in het instemmingsbesluit.
7s	0023	Zienswijze	Indiener stelt dat de gaswinning in een krimpregio plaatsvindt.
		Antwoord	De minister is zich ervan bewust dat de gaswinning Blija in een krimpregio plaatsvindt en onderschrijft het belang van regionale belangen. De minister vindt het belangrijk dat de minister in gesprek blijft met de omgeving over het positief ontwikkelen van deze regio. Het instemmingsbesluit is hiervoor niet het geschikte middel.
		Conclusie	De zienswijzen met betrekking tot overige punten hebben geen aanleiding gegeven om het ontwerp-instemmingsbesluit Blija te wijzigen.